

המכון למדיניות העם היהודי (מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ (חל"צ)

The Jewish People Policy Institute (Established by the Jewish Agency for Israel) Ltd. (CC)

תמצית מיוחדת לממשלה

הערכה שנתית 2013–2014

מס' 10

ראש פרויקט

ד"ר שלמה פישר

משתתפים:

נדיה אליס, אבינועם בר-יוסף, אבי גיל, ענבל הקמן, מיכאל הרצוג,
שלום סולומון ואלד, עינת וילף, דב מימון, אסף ניסנבוים, דוד סאקס, נח סלפקוב,
סטיבן פופר, סילביה ברק פישמן, אנטוני קורנשטיין, שמואל רוזנר

עורכים:

רמי טל
בארי גלטמן

זכויות יוצרים © המכון למדיניות העם היהודי (מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ (חל"צ)
ירושלים תשע"ד/2014

קמפוס גבעת רם, ת.ד. 39156, ירושלים 9139101
טלפון: 02-5633356 | פקס: 02-5635040 | www.jppei.org.il

כל הזכויות שמורות. אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאכסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר - כל חלק שהוא מן החומר שבחוברת זו. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בחוברת זו אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מ"המכון למדיניות העם היהודי".

עיצוב ההערכה השנתית: לוטה עיצובים

עיצוב הכריכה: שלומית וולף, לוטה עיצובים

תוכן העניינים

5	הקדמה מאת סטוארט אייזנשטאט ודניס רוס
9	הצעות לכיווני מדיניות 2014–2013
14	מדדים נבחרים על יהדות העולם – 2014–2013
	גיאופוליטיקה:
18	2014 – צומת דרכים אסטרטגי
	היבטים פוליטיים:
22	משולש היחסים: וושינגטון, ירושלים והקהילה היהודית
	דמוגרפיה:
26	מספר היהודים בארה"ב
	זהות והזדהות יהודית:
	אתגרים לתחושת השתייכות ומחוייבות
29	לעם היהודי בקרב יהדות התפוצות
	קשרים בין קהילות:
35	קשרי קהילות: צורך במיסוד הדיאלוג
38	מימד המשאבים : 2013–2014
	המלצות המכון שאומצו על-ידי ממשלת ישראל:
43	מה נעשה בנדון ומה עוד יש לעשות
45	פרסומים מרכזיים של המכון למדיניות העם היהודי

הקדמה

סטוארט אייזנשטאט ודניס רוס

היחלשות "תחושת השייכות והמחויבות לעם היהודי" בקרב הדור הצעיר. הקשרים הקהילתיים מתחזקים, בהינתן מחויבות ברורה יותר לחיזוק הדיאלוג.

גם במישור הגיאופוליטי נוטה ההערכה למסקנה שלילית יותר. אנו מתייחסים ברצינות רבה לניתוח שמוביל למסקנה זו; יחד עם זאת, לתחושתנו יש לבחון אותו בזהירות. ישראל ניצבת בפני אתגרים בלתי-ידועים רבים באזור. יידרש זמן רב לייצוב עתידה של מצרים, ואין לדעת עדיין אם בחירתו של אל-סיסי לנשיאות תציב את מצרים על בסיס איתן יותר.

סוריה תמשיך לשמש אבן שואבת לג'יהאדיסטים מכל העולם כל עוד בשאר אסד נמצא שם, ועל סמך הבחירות האחרונות והגיבוי המלא שהוא מקבל מאיראן, סביר להניח שיהיה מסוגל להמשיך לשלוט במערב סוריה עוד זמן רב. המלחמה המתמשכת בסוריה, על השלכותיה ההומניטריות האיומות, תיצור לחצים חדשים על ירדן, ויציבותה של ירדן נותרת מכרעת לשלומה של ישראל. המלחמה גם מצביעה על מציאות נוספת באזורנו. חזבאללה נרתע מלקרוא תיגר על ישראל כשהוא עסוק במתרחש בסוריה, ומלחמה זו, המתנהלת בין איראן לבין ערב הסעודית באמצעות שליחים, לא תיגמר בזמן הקרוב.

סקרים של גילאי 18-24 ברחבי האזור, אותו פלח אוכלוסיה שהוביל את ההתעוררות הערבית לפני שלוש שנים, מלמדים כי העמדות כיום שונות מאוד. לעומת המצב לפני שנים ספורות, כיום יש הרבה

זו היא השנה העשירית ברציפות שהמכון למדיניות העם היהודי מפרסם את ההערכה השנתית שלו, הסוקרת את המצב והדינמיקה של העם היהודי. פרויקט הדגל הזה החל כמאמץ ליצור מדד יסוד להערכת מצבן ורווחתן של קהילות יהודיות שונות ברחבי העולם. יחד עם זאת, מטרת הפרויקט היתה להשתמש במדד היסוד הזה לא רק לצרכים השוואתיים, אלא גם לצורך גיבוש המלצות לקווי פעולה שיוכלו לבלום את הירידה בקהילות מסוימות ולקדם את שגשוגן של אחרות. כל אחת מן ההערכות השנתיות הציעה סקירה על מצבה של ישראל במישור הגיאופוליטי, והצביעה על האתגרים וההזדמנויות שלפניה. הקשרים בין ישראל והתפוצות, מה מתרחש בהן מבחינה דמוגרפית, והכיוון הכללי של הזהות היהודית - כל אלה תפסו מקום בולט בהערכות הקודמות של המכון.

לפני כמה שנים פיתח המכון מתודולוגיה מעניינת למדידת המצב והתפקוד של ישראל ושל העם היהודי. באמצעותה ביקש המכון למדוד אם המגמות חיוביות או שליליות בחמישה ממדים: גיאופוליטיקה, דמוגרפיה, זהות, קשרים קהילתיים, ומשאבים. אין זה מפתיע שההערכה הנוכחית מציעה תמונה מעורבת. כמה מן המגמות הללו נוטות לכיוון שלילי מעט, ואחרות לכיוון חיובי מעט. מבחינה דמוגרפית, המצב בישראל נראה חיובי, עקב עלייה בשיעור הילודה והגידול בפוטנציאל העלייה מאירופה - המשקף את הלחצים השליליים שם. הזהות היהודית, במיוחד בארצות הברית, נוטה בכיוון שלילי משהו בגלל

פחות עניין בקידום שינוי המשטר, והתמקדות גדולה בהרבה בתעסוקה ובשיפור המצב הכלכלי.

כשרוב האזור עסוק בענייני הפנימיים, כדאי להביא בחשבון שתי השלכות רחבות. ראשית, ישראל כיום איננה מוקד העיסוק העיקרי של רוב השחקנים האזוריים. לרוב המנהיגים הערביים יש צרכים וסדרי קדימות משלהם, והפלסטינים אינם מהווים כיום קדימות בעיני שום מנהיג באזור. נכון שהסכסוך עם הפלסטינים מציב את ישראל בעמדת התגוננות בזירה הבינלאומית, וכפי שההערכה מציינת, יש לו השפעה על עמדותיהם של יהודים צעירים כלפי ישראל. אבל פתרון הסכסוך הזה לא ישנה מהותית את המצב באזור. בעתיד הנראה לעין צפויים בעיקר אי-יציבות ומהפכים תכופים.

שנית, העובדה היא שיש כיום מתח בין העמדה האמריקאית לבין העמדה הישראלית בשאלת איראן ובשאלת השלום, והוא מחייב טיפול. יחד עם זאת יש לומר כי הסיכויים לעסקה מקיפה יותר עם האיראנים אינם גבוהים - לפחות בטווח הקצר. האם הפערים בין מימשל אובמה לבין ישראל ימשיכו להיות כה מודגשים אם לא יושג הסכם עם איראן? והאם מן העובדה שעמדותיהם הנוכחיות בעניין קבילות העסקה שונות, עולה בהכרח כי אם יתממש הסכם עם האיראנים, לא תהיה אפשרות לגשר על ההבדלים? איננו בטוחים בכך. בדומה לכך, גם בשאלת השלום הישראלי-פלסטיני, אף אם הממשל האמריקאי רואה את סוגיית ההתנחלויות כמקשה על מאמציו של שר החוץ קרי, הוא בהחלט איננו אדיש לכך שאבו מאזן לא הגיב על העקרונות שהוצעו לו, וגם לא להסכם הפיוס שחתם עם חמאס. בשלב זה איננו יודעים אם הבחירות הפלסטיניות אכן יתקיימו - ואם יתקיימו, מה תהיה התגובה האמריקאית. אם חמאס לא ישנה את עמדותיו בעניין הכרה ואלומות, לא סביר שהעמדה האמריקאית בעניין זה תהיה שונה מזו של ישראל.

בראיה המביאה בחשבון את הסיכויים להמשך התהפוכות באזור, ואת העובדה שישראל היא המדינה היחידה בו שאפשר לסמוך על יציבותה, הפוטנציאל להמשך שיתוף הפעולה בין ארה"ב לישראל נותר איתן.

• • •

בשנה שעברה מילא המכון למדיניות העם היהודי תפקיד משמעותי בחיזוק הדיאלוג בין התפוצות לישראל. שרת המשפטים השיקה יוזמת חקיקה שמטרתה לחזק את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית גם יחד. היא ביקשה מפרופ' רות גביזון, לייעץ לה בשאלות הנוגעות למאמץ שאפתני זה, ופרופ' גביזון מצידה הסמיכה את המכון למדיניות העם היהודי לברר את דעותיהם של יהודי התפוצות בסוגיה.

המכון למדיניות העם היהודי ניהל מאמץ מרשים וחסר-תקדים בעשרות קהילות בארצות הברית ובקנדה, וכן באירופה ובאמריקה הלטינית. המכון ערך כארבעים סמינרים שונים, בצד סקרי שאלונים וניתוח מחקרים קודמים. יהודי התפוצות אינם רואים סתירה בין ישראל כמדינה יהודית לבין ישראל כמדינה דמוקרטית. הם רואים את השתיים כמשלימות זו את זו. בשעה שישראל בוחנת שינויים בחוקי היסוד שלה, עליה להקפיד להתחשב בדעות התפוצות כדי להימנע מפגיעה בעקרונות השוויון והסובלנות, שעל פי מחקרנו, יהודי התפוצות מייחסים להם חשיבות עליונה. יהדות העולם מבינה היטב את הקשיים שבפניהם ניצבת ישראל באזור עוין ועתיר איומים ביטחוניים, אבל רוב יהודי התפוצות אינם רואים בכך הצדקה לישראל להפחית את מידת דבקותה בעקרונות הדמוקרטיה וזכויות האדם.

בנוסף, יהדות התפוצות חשה כיום יותר בנוח לבטא את התנגדותיה בסוגיות העוסקות בישראל

כמדינה יהודית ודמוקרטית שאינן נוגעות לביטחון, כגון המונופול של הרבנות האורתודוקסית בענייני נישואין, גירושין וגיוור. יהודים לא-אורתודוקסים רבים חשים שזכויותיהם הדתיות נשללות במדינה היהודית שבה הם תומכים בכל ליבם. שורשיה של ביקורת זו נעוצים בערכים דמוקרטיים ופלורליסטיים, שהם ערכים חיוניים ליהודים בתפוצות, החיים כמיעוטים בארצם.

בשורה התחתונה, יחסם של יהודי התפוצות לישראל הוא חיובי ואופטימי, והם רואים את חיזוק הקשר של צעירים יהודים ליהדות כמבוסס בחלקו על ביקורים בישראל, כגון במסגרת תוכניות "תגלית" ו"מסע".

החל משנה זו, ההערכות השנתיות של המכון יתמקדו בכל פעם באחד מחמשת הממדים שתוארו לעיל. בשנת 2014 אנו מקדישים תשומת לב מיוחדת לסוגיית הזהות היהודית בארצות הברית, ביתה של הקהילה היהודית הגדולה ביותר בתפוצות. התמקדות זו נובעת בעיקר מפרסום סקר יהודי ארה"ב של מכון המחקר פיו (Pew), "דיוקן של יהודי אמריקה", שהוא המחקר החשוב ביותר על יהדות אמריקה זה עשור, והראשון שנערך על-ידי גוף לא-יהודי גדול ומכובד. המחקר עורר דאגה רבה ומחלוקת עזה בקרב הקהילה היהודית. יש הרואים בו תיאור של קהילה בשפל, בעוד אחרים מגלים בממצאיו סיבה לאופטימיות.

על פי ממצאי "פיו", יש כיום כ-6.7 מיליון יהודים אמריקאים - 5.3 מיליון מבוגרים (גם "יהודים על פי דתם" וגם אלה שרואים את עצמם כ"יהודים שלא על פי דת") ו-1.3 מיליון ילדים במשפחות שיש בהן מבוגר יהודי ומקבלים חינוך יהודי מלא או חלקי. זהו נתון גבוה בהרבה מזה שנמצא במחקרים דמוגרפיים קודמים.

יחד עם זאת, ממצאי פיו צריכים לשמש כקריאת אזהרה: החטיבה המתנתקת בקרב יהדות אמריקה

הולכת וגדלה על חשבון אוכלוסיית הליבה הקשורה ליהדות. העובדה שיש עוד יותר ממיליון יהודים אמריקאים ממה שנמצא במחקרים אחרים לפני עשור היא כמובן התפתחות חיובית, אבל שיעור הילודה באוכלוסייה היהודית הוא, במקרה הטוב, ברמת תחלופה בלבד, לעומת קצב גידול מהיר בהרבה בקרב האוכלוסייה הכללית.

בנוסף, הגידול הרב בפלח האוכלוסייה של מי שרואים את עצמם כ"יהודים לא על פי דת", שתחושת ההשתייכות שלהם לעם היהודי רופפת, והם אינם חשים כמעט כל קירבה למדינת ישראל, מהווה בטווח הארוך אתגר להמשך ההשפעה של יהדות אמריקה. כיום קבוצה זו מונה 22% מן היהודים הבוגרים, לעומת 78% הרואים את עצמם כ"יהודים על פי דתם", אך היא מייצגת כמעט שליש מקבוצת היהודים הצעירים יותר, אלה שנולדו אחרי 1980.

מן הראוי שסקר מכון "פיו" יוסיף דחיפות להכרח לחזק את אוכלוסיית הליבה של יהודים הקשורים ליהדות, תוך מאמצי קירוב של הפריפריה. מבחינת הליבה, המשמעות היא הדגשת החינוך היהודי, ובמיוחד לימודים מלאים בבית ספר יהודי, אך גם שיפור והרחבת התוכניות אחרי הלימודים בבתי הכנסת. אחד המחסומים העיקריים לחינוך יהודי מלא הוא עלותו העצומה.

אותו פלח בקהילה היהודית שמעורבותו בחיים היהודיים היא העמוקה ביותר חייב להציב בראש סדר הקדימות שלו את מאמצי הקירוב של החלק ההולך ומתרחק מחיים יהודיים. ללא מאמצים אלה, צפוי שכל מפעל החיים היהודיים בארה"ב ילך וייחלש בהדרגה לאורך המאה ה-21.

במקביל עלינו להסתגל למציאות של נישואים מעורבים, באמצעות מאמצי קירוב של זוגות מעורבים כדי להפוך אותם לחלק מן הקהילה היהודית. על הקהילות היהודיות ומדינת ישראל להקציב משאבים

להשקת תוכניות גישוש וניסוי המיועדות לבנייה ולחיזוק הזהות היהודית של קבוצה זו.

• • •

כתמיד, אנו בטוחים שגם הערכה זו תעורר מחשבה רבה ומגוונת. אנו מקווים שהיא גם תעניק השראה לפעולה. נשמח לקבל את תגובותיכם.

דניס רוס וסטוארט אייזנשטאט

ההערכה השנתית לשנת 2014 של המכון למדיניות העם היהודי מבליטה בעיה נוספת ההולכת ומחריפה: עליית האנטישמיות בחלקים מאירופה, שבעים שנה אחרי תום מלחמת העולם השנייה והשואה. בבחירות לפרלמנט של האיחוד האירופי ב-24 במאי השנה גדל באופן ניכר כוחן של מפלגות ימין קיצוני פופוליסטיות וקסנופוביות. "החזית הלאומית" בצרפת זכתה ביותר מושבים בפרלמנט האירופי מכל מפלגה אחרת, וזינקה מ-6.3% ב-2009 ל-24.85% ב-2014. בראש המפלגה עומדת כיום מארין לה פן, הנמנעת מאמירות אנטישמיות ישירות, אך רבים במפלגה, כולל אביה ז'אן-מארי לה פן, מייסד "החזית הלאומית", מחזיקים בדעות אנטישמיות.

בקרוב 500,000 היהודים בצרפת, המהווים את קהילת התפוצה הגדולה ביותר במערב אירופה, שוררת כיום תחושת אי-נוחות חריפה. הנהגת יהודי צרפת מאבחנת שם רמות אנטישמיות חסרות-תקדים, בצירוף הימין הקיצוני, השמאל הקיצוני, והמהגרים המוסלמים הצעירים והמנוכרים, ואומרת כי מסוכן כיום לחבוש כיפה ברכבת התחתית של פאריז.

כ-50% עד 75% מיהודי צרפת רואים אפשרות הגירה בעתידם. רבים מהם היו עוברים לישראל בשנים הקרובות אילו היתה בישראל הכרה בתעודות הגמר והתארים האקדמיים שלהם ובכישוריהם המקצועיים, כפי שהיא קיימת באיחוד האירופי, בקנדה ובאוסטרליה.

• • •

הצעות לכיווני מדיניות 2013–2014

המלחמה בדה-לגיטימציה

מומלץ כי הממשלה תאמץ ותיישם אסטרטגיה כוללת למלחמה בתופעת הדה-לגיטימציה הבינלאומית של ישראל, ברוח התכנית שגובשה בהובלת המשרד לעניינים אסטרטגיים והמלצות המכון למדיניות העם היהודי. הממשלה תתקצב אותה ברמה הנדרשת כדי לחזק את הכלים והמסגרות הנדרשים למימושה, וכדי להעמיק את שתוף הפעולה הבין-משרדי בדגש על משרד החוץ ותוך שילוב ארגונים בתפוצות בהוצאתה אל הפועל.

דברי הסבר:

איום הדה-לגיטימציה הוא איום בעל משמעות אסטרטגית על ישראל שאינו פחות בחומרתו מאיומים פיזיים ויש להשקיע בו משאבים אנושיים ותקציביים בהתאם. מול עוצמת האיום, ובהשוואה להיערכות מול איומים אחרים, חשוב להעמיק את המאמץ ולהקצות לכך את המימון הדרוש.

לפני כשנה, במהלך הצגת ההערכה השנתית של המכון למדיניות העם היהודי, החליטה הממשלה לרכז את הטיפול בתופעה בידי השר לעניינים אסטרטגיים ומשרדו הקים מטה ייעודי וגייש תכנית פעולה אסטרטגית העולה בקנה אחד עם מסקנות פרויקט הדה-לגיטימציה של המכון.

על פי מסקנות ותכניות אלה, בשלב זה יש למקד בשיתוף משרד החוץ את המאמץ במדינות מסוימות במערב אירופה המהוות חממה בינלאומית מסוכנת

לתופעה ושממשלותיהן אף ממנות במישרין ובעקיפין את גורמי הדה-לגיטימציה בעשרות מיליוני דולרים. מימון זה מסייע למאמצים להעביר את התופעה גם למדינות נוספות כולל ארה"ב; במקביל יש להרחיב קשרים עם גורמים בינלאומיים לא-מערביים שאינם נגועים באנטישמיות קלאסית (סין, הודו ויפן); לנהל מאבק ממוקד בכלים מתוחכמים (לאו דווקא ממשלתיים) כולל תקשורתיים ומשפטיים, על מנת לחשוף את כוונותיהם האמיתיות ולהעביר למגננה את מחוללי הדה-לגיטימציה העיקריים; להציג מול דעת הקהל הבינלאומית את "הפנים האחרות" של ישראל; ולפתח באופן משמעותי רשתות קשר בינלאומיות למלחמה בדה-לגיטימציה, בשיתוף גורמים לא-יהודיים וליבראליים, תוך ניהול מערכה בשדה הקיברנטי.

לאור הדברים האלה יש לתגבר באופן משמעותי את תקצוב הפעולות הנדרשות בתחום זה.

יחסי ישראל-תפוצות

בחינת הפרמטרים לקידום דיאלוג ישראל-תפוצות

המכון למדיניות העם היהודי ממליץ להעמיק ולמסד דיאלוג קבוע עם יהודי העולם לשם התייעצות ותיאום בנוגע להחלטות המתקבלות בישראל שיש להן השפעה על התפוצות, ובנוגע להחלטות בעולם היהודי שמשפיעות על ישראל. במסגרת זו, וכהמשך לפרויקט ההתייעצות הנרחב שקיים השנה על ידי המכון על עמדות העם היהודי על ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, יקיים המכון בשנה הבאה סבב

נוסף של סמינרים בקהילות ברחבי העולם, וכן כנס שנתי בהשתתפות מנהיגים מהארגונים היהודיים, מהקהילות ומהאקדמיה.

הדיונים יתמקדו בסוגיות ובאתגרים המרכזיים תוך התייחסות לחמשת המימדים החיוניים לשגשוג העם היהודי: גיאופוליטיקה, זהות והזדהות, קשרים בין-קהילתיים, ניצול משאבים ודמוגרפיה. הדיאלוג יתקיים תוך הקפדה על מסגרות פלורליסטיות ותוך שיתוף הדור הצעיר, יזמים חדשים והקפדה על ייצוג מגדרי הולם.

בסיום התהליך יגיש המכון דו"ח לממשלה ולהנהגה היהודית בעולם, ובו המלצות מפורטות לחיזוק ולעדכון מנגנון ההתייעצות ועל הפרמטרים המרכזיים שמומלץ להתמקד בהם.

דברי הסבר

גורמים המחייבים את פיתוח הדיאלוג:

א. שמירה על שלמות העם היהודי בעידן של "בחירה חופשית", כשהדרך לגיבוש ולאימוץ זהויות אחרות פתוחה לרווחה.

ב. השתתפות של הדור הבא בחיים יהודיים ותרומה לקהילה;

ג. חיזוק וגיבוש אופייה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית וכמדינת הגרעין של העם היהודי;

ד. קידום יחסי ישראל - תפוצות והיחסים בין הקהילות השונות בעולם, תוך טיפוח ושימור ערך הערבות ההדדית, הבא לידי ביטוי באימרה "כל ישראל ערבים זה בזה";

ה. התחשבות שיטתית בהשלכות שיש להחלטות המתקבלות בישראל על העם היהודי;

ו. העמקת השיח המשותף בסוגיות יסוד לעם היהודי;

ז. שיפור התיאום של עיקרי המדיניות תוך שיתוף הגופים היהודיים המתמחים בנושאים ספציפיים.

ח. הצורך לגייס את יהודי התפוצות למאבק בתופעת הדה-לגיטימציה של מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי.

תנאים הכרחיים להקמת הפורום:

א. טיפול בנושאים ש"נופלים בין הכיסאות" או שמטופלים תוך כפילות וחוסר תאום;

ב. התועלת הגלומה בנושאים הנידונים לעם היהודי;

ג. השגת תמיכה וייצוג רחב של כל הגורמים הפעילים;

ד. גיבוש דיאלוג שלא יעמיק את המחלוקות בעם היהודי ואת השסעים בישראל;

ה. הימנעות מגרימת נזק חיצוני כמו החרפת תפיסות אנטי-יהודיות לגבי "הקשר היהודי", נאמנות כפולה וכד'.

הזרמים הלא-אורתודוקסים

אנו ממליצים שמדינת ישראל תחזק את המעמד, התפקיד ורמת ההשתתפות הרשמית של הזרמים היהודיים הלא-אורתודוקסיים (לרבות זרמים חילוניים) בחיים הדתיים של המדינה, במגמה להגביר ולהדגיש את אופיים הפלורליסטי, המכיל והשוויוני. יחד עם זה, יוזמות חייבות להתחשב בתפיסות ובמוסדות ישראלים קיימים המעניקים לדת תפקיד ציבורי ולשלב אותם בהצעות העולות לדיון.

דברי הסבר

מכשול להזדהות עם מדינת ישראל מצד קהילות בתפוצות, שחומרתו מחריפה בשנים האחרונות, הוא המונופול שיש בישראל לרבנות האורתודוקסית הן בענייני פולחן והן בענייני מעמד אישי. על מנת להגביר את ההזדהות מצד התפוצות יש להביא מונופול זה לידי סיום. עם זאת, יש להכיר בכך שהדת היא חלק מהזהות הקולקטיבית הלאומית היהודית

(כמו במדינות לאום אחרות), ורבים בארץ וגם בחו"ל - לא כולם דתיים בהכרח - רואים בביטוי דתי ציבורי ומדינתי חלק מאופייה היהודי של מדינת ישראל.

דמוגרפיה

הגברת העלייה מאירופה

מומלץ להקים מְנִהָלָת במשרד ראש הממשלה שתהיה אחראית לקידום עלייה ממערב אירופה בכלל, ומצרפת ובלגיה בפרט. המנהלת תרכז את המאמצים של הגופים הלאומיים והממשלתיים השונים המופקדים על עידוד העלייה, תהליך העלייה וקליטתה. היא תטפל בתיאום ותפעול כלל הנושאים הקשורים לרצף העלייה תחת גג ניהולי מְתִקְלָל אחד, עם מערכת מידע אחת ומערכת ניהול מידע ממוחשבת, ותוך אפיון מחדש של רצף העלייה והקליטה.

מאמצים אינטנסיביים מתבקשים בשני תחומים עיקריים שמהווים חסמים מרכזיים לעשרות אלפים שהביעו עניין רב בעלייה לישראל ו/או בהגירה בכלל;

1. הקמה מיידית של ועדה להסרת חסמים ולהגברת קצב העלייה מצרפת ובלגיה, אשר תעסוק בין השאר בנושאים הקשורים לחינוך, שירות צבאי וקשר עם צה"ל, נושאים אקדמיים וסטודנטיאליים, נושאי תעסוקה, רישיונות עבודה והכרת תארים מקצועיים, עידוד העתקת עסקים והשקעות הון. בין חברי הוועדה יהיו מנכ"לי משרד העלייה והקליטה, המשרד לירושלים והתפוצות, משרד האוצר, משרד הכלכלה, מנכ"ל הסוכנות היהודית לא"י ומנכ"ל ההסתדרות הציונית העולמית, ובראשה יעמוד מנכ"ל משרד ראש הממשלה.

2. פעולות לעידוד עלייה לישראל בדרך של שיתוף עם הסוכנות היהודית לא"י וההסתדרות הציונית וחשיפה למידע בכל דרך אפשרית, לרבות על

ידי שיווק אקטיבי להגברה ולחידוש תוכניות החשיפה לישראל לקהלי יעד בחתכים שונים, ופעולות בקרב קהלים וקהילות קטנות ורחוקות.

דברי הסבר:

הגידול המתמיד במספר העולים המגיעים מצרפת ב-15 החודשים האחרונים רחוק מלממש את הפוטנציאל הטמון במציאות המתחדשת באירופה. יש סבירות לכך שמאמצים מכוונים שיתנו מענה לעשרות אלפים היהודים שמביעים עניין בעלייה מיידית לארץ יגרמו ליצירת דינמיקה של עלייה המונית של רבבות ואף למעלה מכך מצרפת לישראל.

אינדיקטורים שונים מצביעים על גורמי דחיפה המביאים להגברת הגירה יהודית מצרפת ומבלגיה למדינות אחרות. על השילוב המוכר של דעיכה כלכלית והגברת הימין הקיצוני באירופה וגורמי משיכה הקשורים לכלכלה יציבה בישראל מתווסף לאחרונה גם חשש לסכנה פיזית ליהודים באירופה, לנוכח החזרה הצפויה לארץ מוצאם של מאות לוחמי ג'יהאד אירופיים שהוכשרו בסוריה ובעיראק.

מסיבות שונות, שרובן ניתנות לשינוי, ישראל איננה בהכרח היעד המועדף על מהגרים אלה. הפיכת גל הגירה מצרפת ובלגיה לעלייה לישראל דורשת עשייה מכוונת וממוקדת של המדינה ומוסדות העם היהודי, תוך שיתוף פעולה עם הקהילות הרלבנטיות.

קהילת יהדות צרפת היא הגדולה ביותר במערב אירופה, ובשל מגוון סיבות היא גם כנראה הקהילה הבשלה ביותר לתהליך ההגירה. סקרים שונים מצביעים על רוב מוחץ של יהודים שאינם סומכים על יכולתו של השלטון הצרפתי להגן על מוסדותיהם ושוקלים הגירה. לכן נבחרה אוכלוסייה זו לעמוד במוקד פיילוט של שיתוף פעולה בין משרדי הממשלה והמוסדות הלאומיים.

זהות יהודית

זהות יהודית בתפוצות

למרות שיהודים המזדהים כיהודים "על פי דתם" מתאפיינים בדרך כלל כבעלי תחושות השתייכות ומחויבות גבוהה כלפי העם היהודי, יש לטפח את החיבור ליהדות גם אצלם, באמצעות התערבויות המתמשכות לכל אורך הילדות, שנות הנעורים, והבגרות הצעירה. לשם כך יש לתמוך ולהרחיב מסגרות של חינוך יהודי ברמה גבוהה (ולא רק בבתי ספר של יום ראשון) הנמשך לאורך שנות הנעורים, מחנות קיץ, קורסים בלימודי יהדות באוניברסיטה, וביקורים בישראל.

יהודים המזדהים כחסרי דת ונעדרים תחושות השתייכות ומחויבות משמעותית לעם היהודי מציבים אתגר גדול יותר. אנו ממליצים להקצות כמות קטנה של משאבים להשקת תכניות פיילוט המעודדות הבִּנְיָה מחודשת של זהותם היהודית. כמו כן יש לערוך מחקר מעמיק יותר, בעל אופי איכותני בעיקרו, על מנת להמשיך לברר את הקשרים בין נישואים מעורבים לבין יהודים חסרי דת.

דברי הסבר

הממצאים של מחקרים וסקרים כמו מחקר "מכון פיו" שיצאו לאחרונה מצביעים על הצורך לחזק את ה"יהודים לפי דתם" וגם לנסות למצוא נתיבים ליהודים "חסרי דת". מעורבותם הקהילתית של יהודים על-פי דתם שאינם אורתודוקסים אף היא אינה מובנת מאליה. מחקרים כמו זה של "פיו" מראים שנישואין עם בן/בת זוג יהודי והשתייכות לזרם דתי הם הערובה הטובה ביותר למעורבות קהילתית יהודית ותחושת השתייכות ומחויבות חזקה. הוכח כי התערבויות חינוכיות מוקדמות ומתמשכות, המציעות שלל הזדמנויות לאינטראקציה עם קבוצת

השווים, יכולות בהחלט להשפיע בכיוון של נישואים בין שני יהודים.

נוכחותם של מספר גדול של יהודים (למעלה ממיליון נפש) שהם "חסרי דת", הנעדרים תחושת השתייכות ומחויבות חזקה לעם היהודי, מעלה אתגרים נכבדים בהתייחס לתשתית החברתית-תרבותית למעורבות הציבורית של הקהילה היהודית ולהשפעה הציבורית והפוליטית שלה. לכן אנחנו ממליצים על הקצאת כמות קטנה של משאבים ללימוד הנושא והשקת תוכניות פיילוט.

המלצה ביחס למיפוי גנטי ישיר לצרכן וגילוי שורשים יהודיים

אנו ממליצים שהקהילות היהודיות וארגונים מרכזיים רלבנטיים יארגנו גופים שיספקו מידע ותוכניות לאנשים המאמינים שגילו שורשים יהודיים דרך מיפוי גנאלוגי ורוצים להתחבר לעם היהודי, כדי לסייע בהפיכתם למעגל ידידותי תומך למדינת ישראל ולקהילות. חלק מתפקידם של אותם משרדים הוא למנוע ממיפוי גנאלוגי להפוך למנגנון של ניכור והתרחקות מן העם היהודי.

דברי הסבר

בשנים האחרונות חל גידול דרמטי במידת העניין במיפוי גנאלוגי. ההתקדמות במחקר הגנטי ובטכנולוגיית המחשב מאפשרות כיום לבצע מיפוי גנאלוגי ישירות לצרכן (DTC - direct-to-consumer) באמצעות בדיקות ד.נ.א במחירים שווים לכל נפש.

בין הגילויים שהתבררו לאלה שנבדקו בטכנולוגיות המיפוי הגנאלוגי, עלתה גם אפשרות לקיומו של מוצא יהודי משותף. התפתחויות אלו מציעות הזדמנויות מלהיבות להתחברות, מגעים קרובים וחיזוק הקשרים בקרב העם היהודי, אך זאת לצד סכנות אצל אנשים מסויימים לניכור והתרחקות מהעם היהודי.

מדדים נבחרים על יהדות העולם - 2013-2014

מספר היהודים ברשות המחוזות/ סה"כ חברי רשות המחוזות	עולים לישראל (ארץ מגורים אחרונה)	שיעור נישואי- חוץ (%)	דירוג במדד הפיתוח האנושי של הא"ם (HDI)	תמ"ג לנפש (במטבע בינ"ל)	אוכלוסייה יהודית (הגדרת ליבה)			
					תחזית 2020	2013	1970	
2011- 2012	2013	חדיש ביותר קיימים	2012	2013				עולם ישראל אפון אמריקה
-	16,882 ^ט	-	-	-	13,827,000	14,626,200 ^ח	12,633,000	
108/120 ^א	-	5	16	34,770	6,543,000 ^ב	6,102,900 ^ט	2,582,000	
-	2,413	-	-	-	5,581,000	6,499,500 ^ה	5,686,000	
33/535 ^ד	2,185	<50	3	53,101	5,350,000 ^ז	5,425,000- 6,814,000 ^ז	5,400,000	ארצה"ב
8/413 ^{טו}	228	15-24.9	11	43,472	381,000	380,000	286,000	קנדה
-	921	-	-	-	364,000	384,900	514,000	אמריקה הלטינית
11/329 ^י	255	25-34.9	45	18,749	162,000 ^{טז}	181,500	282,000	ארגנטינה
8/594	169	25-34.9	85	12,221	90,000 ^{טז}	95,200	90,000	ברזיל
-	-	1-4.9	61	15,563	42,000	40,000	35,000	מקסיקו
-	-	15-95	-	-	70,000 ^{טז}	68,200	107,000	מדינות אחרות
-	4,288	-	-	-	1,070,000	1,134,400	1,331,000	אירופה פרט לחמ"ע
13/925 ^י	2,903	25-34.9	20	35,784	482,000	478,000	530,000	צרפת
89/1438	403	26 ^{יז}	26	37,307	278,000 ^{יז}	290,000	390,000	המתלכה המאוחדת
2/691 ^י	79	45-54.9	5	40,007	108,000	118,000	30,000	גרמניה
3/588 ^י	41	-	56	13,396	-	9,400	-	רומניה

r 2/240	15	-	57	14,499	-	2,000	-	בולגריה
7/386	148	60	37	20,065	34,000	48,000	70,000	הונגריה
-	-	33-75	-	-	134,000	160,300	171,000	שאר האיחוד האירופי יט
-	-	50-80	-	-	34,000	28,700	140,000	השאר מחוץ לאיחוד ^כ
-	7,266	-	-	-	173,000	289,900	2,151,000	מדינות חבר העמים לשעבר
r 4/616	א4,026	80	55	17,884	ט130,000	190,000	808,000	רוסיה
r 7/450	א1,917	80	78	7,423	ט25,000	65,000	777,000	אוקראינה
-	584	65-75	-	-	ט15,000	15,300	312,000	שאר חת"ע באירופה ^כ
-	739	50-75	-	-	3,000	19,600	254,000	שאר חת"ע באסיה
-	281	-	-	-	21,000	19,800	104,000	אסיה (שאר) ^כ
-	1,562	-	-	-	60,000	74,700	195,000	אפריקה
-	1,355	-	173	1,366	-	100	-	אוקיינוס
-	161	15-24.9	121	11,259	57,000	70,000	118,000	דרום אפריקה
-	-	-	130	5,456	-	2,400	-	מרוקו
-	-	-	-	-	-	2,200	-	מדינות אחרות
-	149	-	-	-	ט105,000	120,100	70,000	אוקיאניה
3/226	-	15-24.9	2	43,073	ט97,000	112,500	65,000	אוסטרליה
r 1/120	-	15-24.9	6	30,493	ט8,000	7,500	5,000	ניו זילנד

- א. מקור: המדד לדמוגרפיה וסטטיסטיקה של היהודים, המכון ליהדות זמננו ע"ש הרמן, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- ב. מלבד במקומות שצוין אחרת, הנתונים לקוחים מתוך: DellaPergola, Sergio, (2013), "World Jewish Population, 2013," in: Arnold Dashefsky and Ira M. Sheskin. (Editors), **The American Jewish Year Book**, Dordrecht: Springer, pp. 279-358.
- ג. מלבד במקומות שצוין אחרת, מקור: DellaPergola, Sergio, (2011), **Jewish Demographic Policies: Population Trends and Options in Israel and in the Diaspora**, The Jewish People Policy Institute (JPPI), pp. 66-67.
- ד. מקור: אתר קרן המטבע הבינ"ל (IMF) תחזיות הקרן לשנת 2013-תמ"ג לנפש בהתבסס על שווי כוח הקניה (PPP) לנפש (מטבע בינ"ל).
- ה. מדד משולב של בריאות הציבור, רמת השכלה ורמת הכנסה ריאלית. המקור: Human Development Report 2013. **The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World**, United Nations Development Programme (UNDP).
- ו. DellaPergola, Sergio, (2013), "World Jewish Population, 2012," in Arnold Dashefsky and Ira M. Sheskin. (Editors), **The American Jewish Year Book**, Dordrecht: Springer, pp. 213-283.
- ז. מספר יהודים לפי הגדרה עצמית על פי נתוני הקונגרס היהודי העולמי מיוני 2011, מלבד במקומות שצוין אחרת.
- ח. מבוסס על נקודת האמצע בטווח ההערכות לגבי מספר היהודים בארצות הברית.
- ט. המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הירחון הסטטיסטי לישראל מס' 1/2014. הנתונים עבור יבשות מתייחסים לכלל העלייה מהיבשת (לא רק מהמדינות המוצגות).
- י. תחזית אוכלוסיה מתוקנת ל-2020.
- יא. מקור: אתר האינטרנט של כנסת ישראל.
- יב. טווח הנתונים מבוסס על המספרים הסותרים משלושה מחקרים: א) Pew Research Center, A Portrait of Jewish Americans, 2013; ב) Brandeis University, American Jewish Population Estimates: 2012; ג) World Jewish Population, 2013 - ראה הערה ב' לטבלה זו.
- יג. תחזית בהתבסס על האומדן הנמוך של האוכלוסייה היהודית בארצות הברית, 5.42 מיליון, על פי Sergio DellaPergola **How Many Jews in the United States? The Demographic Perspective**. Cont Jewry 33, 15-42 (2013).
- יד. מקור: The Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life (2012) **Faith on the Hill: The Religious Composition of the 113th Congress**. Published online.
- טו. מקור: The Centre for Israel and Jewish Affairs, Canada.
- טז. תחזיות אוכלוסיה מתוקנות ל-2020.
- יז. נתונים לגבי פרלמנט קודם.
- יח. Institute for Jewish Policy Research, **Jews in the United Kingdom in 2013**.
- יט. ללא מדינות הבלטיקום.
- כ. כולל טורקיה.
- כא. מקור: הודעה לעיתונות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מתאריך 29/4/2013 - העלייה לישראל בשנת 2013.
- כב. כולל מדינות הבלטיקום.
- כג. ללא ישראל, חמ"ע וטורקיה.

הערכה משולבת

לשנת 2013-2014

כיוון התפתחותה של הציביליזציה היהודית בעת המודרנית.

- **קשרים חוץ ופנים קהילתיים:** השאלה העומדת למבחן היא זו הנוגעת לטבעם ועוצמתם של הקשרים בין ישראל לבין קהילות יהודיות אחרות, כמו גם מצב הקשרים בין קהילות ברחבי העולם.

- **משאבים חומריים:** מימד זה בוחן את מצב ההון היהודי ואת זמינותו למימוש מטרות יהודיות; את המעורבות היהודית במדע וטכנולוגיה כמפתחות לעוצמה כלכלית עתידית; ואת הצמיחה הכלכלית בישראל.

בהערכת מצבו של העם היהודי לשנה זו מתמקד **המכון למדיניות העם היהודי**, כבעבר, בחמישה ממדי מפתח: **גיאופוליטיקה, דמוגרפיה, עיצוב וביטוי זהות, קשרים** בין ובתוך קהילות ו**משאבים חומריים**.¹ אלה הנושאים הבסיסיים הנבחרים בכל אחד מן הממדים:

- **גיאופוליטיקה:** מהי העוצמה "נטו" של העם היהודי ביחס לאיומים הניצבים בפניו?

- **דמוגרפיה:** קיומן של קהילות ושיגשוגה של תרבות, שימוש בעוצמה פוליטית, טיפוח נישואי פנים ושמירה על מצוינות בחינוך - בכל אלה יש משמעות גם למספרים.

- **עיצוב וביטוי של זהות:** המידה והדרכים שבאמצעותן יהודים-יחידים מביעים הזדהות עם הקולקטיב היהודי קובעות במידה רבה את

1 ההערכה השנתית של המכון לתכנון מדיניות עם יהודי לשנת 2011-2012 כוללת דיון מפורט בדבר המתודולוגיה העומדת מאחורי ההערכות נטו קצרות הטווח וכן של המגמות ארוכות הטווח והתסריטים הנדונים לעיל (ראה: Integrated 'Net' Assessment", in Annual (Assessment 2011-2012).

2014 – צומת דרכים אסטרטגי

תושפע משמעותית לא רק משינוי באיכות יחסיה עם וושינגטון אלא גם כתוצאה משינוי במעמדה הגלובלי של ארה"ב. השתרשות הפרספציה האזורית כי ארה"ב - בעלת בריתה של ישראל - נמצאת בתהליך של שקיעה ושל נטישת המזה"ת, שחקת בכוח ההרתעה של ישראל ובעוצמה המיוחסת לה.

ההתפתחויות באזורנו מלמדות עד כמה האופטימיות ששררה בקרב רבים בראשית ה"אביב הערבי" פינתה מקום לאכזבה ודאגה. הולך וגובר הספק אם המרי שהפיל שליטים אוטוקרטיים מכיסאם יצליח גם ליצוק דבק חדש ותכנים ליברליים בחברה חסרת תרבות דמוקרטית ועמוסה בעוני, אנאלפביתיות, שבטיות, שסעים חברתיים, אסלאם קיצוני, דיכוי נשים, ממשל רווי שחיתות, אפליה של מיעוטים, אבטלה, מערכות חינוך ירודות, כלכלה מפגרת ומעמד ביניים מוחלש. מבחינתה של ישראל, התערערו מאוד העוגנים שסיפקו לאורך השנים יציבות אסטרטגית יחסית: הדחתו של מובארק וערעור היציבות במצרים בכלל ובסיני בפרט, המשבר העמוק ביחסים עם טורקיה שספק אם ישו בו לקדמותם, התפרקותה בפועל של סוריה, האיומים על היציבות ועל המונרכיה בירדן, חילופי המשמרות הצפויים בהנהגת סעודיה והקושי של עיראק לשמור על אחדותה ולהחניק את הטרור הפנימי. ישראל ניצבת מול מציאות אזורית בה גובר הקושי להתנהל מול ממשלות מוחלשות, שאינן "כתובת" ממשית למתרחש בתוך שטחן הריבוני, ואשר שחקנים לא-מדינתיים בעייתיים מתחזקים

שנת 2014 עשויה לסמן צומת דרכים אסטרטגי בסוגיית הגרעין האיראני ובאופן התפתחותה של הסוגיה הישראלית-פלסטינית. שני הנושאים מאתגרים את "משולש היחסים": ישראל-ארה"ב-הקהילה היהודית-אמריקנית. הסכם הביניים שהושג עם איראן עורר תגובות ישראליות קשות וכך גם השיחות שהחלו בעקבותיו בווינה על הסדר הקבע. במקביל, סיומו ללא תוצאות של המו"מ המדיני עם הפלסטינים, עם תום המועד שהוקצב לו (סוף אפריל 2014), מעמיד את ישראל בפני אפשרות התפתחותם של תרחישים חלופיים בעייתיים. החודשים הקרובים מחזיקים אפוא פוטנציאל למתחים בין וושינגטון לירושלים שעלולים להעיק על יהדות ארה"ב ולכרסם בחוסנו של ה"משולש", המהווה אבן יסוד בעוצמתם של ישראל והעם היהודי. הסוגיות שבמוקד רוחשות בתוך הקשרים גלובליים ואזוריים שאף הם סוערים, עתירי סימני שאלה אך רלוונטיים מאוד למעמדה של ישראל.

"הסדר העולמי", גם זה שנהג בתקופת המלחמה הקרה וגם זה שאפיין את שנות הדומיננטיות האמריקנית לאחר קריסת ברה"מ, פינה מקום ל"אי-סדר עולמי" אשר טרם התגבש לכלל מבנה יציב ומתפקד. במקביל לעלייתה של סין ולאתגר הגיאופוליטי שמוסקבה מוסיפה ביתר בוטות להציב בפני וושינגטון, נמשך הכרסום במעמדה הבינ"ל של ארה"ב, המעצמה שידידותה וסיועה לישראל כה קריטיים, ושהינה גם בית בו משגשגת באופן חסר תקדים קרוב למחציתו של העם היהודי. ישראל

על חשבונן. חלק מן הסכנות הניצבות בפני ישראל "מסתתרות" מאחורי אירועים שלכאורה מסמנים שיפור אסטרטגי: מדינות ערב טרודות בבעיות פנים וכלכלה מעיקות המאיימות על יציבותן; יציאתן למלחמה קונבנציונלית נגד ישראל אינה נראית כתרחיש סביר; הצבא הסורי נשחק מאוד ועסוק במלחמת האזרחים; הציר איראן-דמשק-חיזבאללה מאוים; האסלאם הפוליטי איבד ממעמדו וזוהר וסולק מכס השלטון במצרים; חמאס איבד את בסיסו בסוריה, ובעקבות הדחת ממשלת האחים המוסלמים הפך בעיני שליטי מצרים לאויב; מעמד חיזבאללה בירידה עקב התגייסות הארגון ללחימה פעילה לצדו של אסד השנוא, והעולם הערבי ככלל עסוק בעימות פנימי אלים של סונים נגד שיעים. במקביל - הסכמי השלום עם ירדן ועם מצרים נותרו על מכונם; היחסים עם טורקיה שוב לא בנקודת השפל; נמשך בהצלחה פיתוחם של שדות הגז שיהפכו את ישראל ליצואנית אנרגיה, וגורמים אזוריים מחפשים קשר אל ישראל אל מול איומי הציר האיראני. אלא שנתונים אלה, מעודדים ככול שיהיו, אינם מחניקים את מגמות העומק השליליות ואת עובדת היותה של ישראל ניצבת בלבו של אזור אלים ובלתי יציב.

המו"מ המתנהל מול איראן חושף אי-הסכמה משמעותית בין ישראל וארה"ב אודות יעדיה. בעוד ישראל מתנגדת קטגורית להסכם שיאפשר לאיראן לשמור על יכולת עצמאית להעשיר אורניום, רוב הפרשנים מעריכים כי ארה"ב והמערב ישלימו עם הסדר קבע שיותיר לאיראן יכולות גרעיניות, כולל העשרת האורניום בשטחה. עיקר כוונתה של ארה"ב - להבטיח שלאיראן לא תהיה יכולת פריצה מהירה לפצצה גרעינית. יעד זה אינו מספק את ממשלת ישראל. אי-הגעה להסכם קבע במסגרת הזמן שנקבעה (20 יולי 2014) לא תהיה בהכרח סוף פסוק למאמצים להגיע להסדר דיפלומטי עם איראן. ישראל עלולה

למצוא עצמה במציאות בה הסדר הביניים עם איראן מוארך עוד ועוד, או במציאות של הסדר קבע בלתי מספק מבחינתה. ירושלים תיוותר עם הדילמות הקשות - האם להסתכן במציאות מזרח-תיכונית חדשה בה מדינה, הנשלטת על ידי כוהני דת קנאים ומצהירה כי לישראל אין זכות קיום ויש למחותה מן המפה, מחזיקה בנשק יום הדין; האם להשלים עם מצב בו איראן מגבירה באופן דרמטי את יכולותיה להעמיק חתרנותה ולהתקדם להגמוניה אזורית, כאשר במקביל, מדינות נוספות באזור מגיבות בהצטרפות למרוץ החימוש הגרעיני. ולחילופין: האם לתקוף את מתקני הגרעין באיראן באופן עצמאי ובניגוד לעמדת וושינגטון, ולהסתכן בכך שתוצאות התקיפה לא יאריכו ימים, שהיחסים עם ארה"ב יינזקו משמעותית, ושהמצב הביטחוני ידרדר לאורך זמן ניכר ועל פני מרחב חזיתות שבכללן גם העם היהודי בתפוצות, העלול אף הוא להיחשב מטרה לגיטימית לנקמה איראנית.

הסוגיה הפלסטינית עלולה אף היא להחריף את אי-ההסכמה עם ארה"ב. לדברי האמריקנים שני הצדדים תרמו לכישלון מאמציו של מזכיר המדינה קרי: ישראל בכך שלא מילאה התחייבותה לשחרר את קבוצת האסירים הרביעית (30 מארס 2014) ובפרסום מחודש של המכרז לבניית 708 יחידות דיור בשכונת גילה בירושלים (1 אפריל 2014). הפלסטינים - בהחלטתם להפנות בקשות להתקבל ל-15 אמות בינ"ל הפתוחות למדינות (2 אפריל 2014), ובחתימת הסכם פיוס בין הפתח' לחמאס (23 אפריל 2014). לצד הביקורת האמריקנית על הצדדים, מרטין אינדיק, נציגו של קרי במהלך המו"מ, משבח גם על נכונותם להתפשר בנושאים משמעותיים. עם זאת, האמריקנים מודים כי אבו מאזן "נאטם" בשלב מסוים ועורר את כעסם כשלא הגיב לנוסחות הגישור שנועדו לאפשר השלמתו של נייר העקרונות שהוצגו בפניו על ידי המזכיר קרי (19 פברואר 2014) והנשיא אובמה (17 מארס 2014).

החתימה על הסכם הפיוס עם חמאס הצטיירה כביטוי משמעותי נוסף לכך שהמנהיג הפלסטיני איבד עניין במו"מ עם ישראל. הסכם זה הניב החלטה ישראלית להשעות את המו"מ, שעל-פי עדות בכירים ישראלים היה קרוב להשגת נוסחה שתאפשר את המשך השיחות (וכללה גם את שחרורו של פולארד). על-פי הסכם הפיוס אמורה לקום ממשלת טכנוקרטים כלל-פלסטינית בראשות אבו מאזן שהרכבה יוסכם בין הצדדים. על הממשלה להכשיר הדרך לקראת עריכת בחירות לנשיאות, למועצה המחוקקת ולמוסדות אש"ף. אבו מאזן הבהיר כי הממשלה החדשה תכיר בישראל ותגנה הטרור, ואילו הוא עצמו יהיה מוסמך להוסיף ולנהל המו"מ לשלום עם ישראל. אולם ישראל דורשת כי חמאס עצמו, בהיותו שותף להסכם שמכוחו קמה הממשלה, יצהיר על קבלת תנאי הקוורטט, הכוללים הכרה מפורשת בזכות קיומה של ישראל. התגובות במערב להסכם הפיוס היו מתונות, יחסית לתגובתה הקשה של ישראל. האיחוד האירופי העדיף להצביע בחיוב על הסיכוי הטמון בהתייצבות הפלסטינים למו"מ עם ישראל כגוף מאוחד הזוכה ללגיטימיות ציבורית. ואפילו בממשל האמריקני נשמעו קולות בנימה דומה, אם כי הקו הרשמי בארה"ב נותר ביקורתי כלפי מהלך הפיוס והנשיא אובמה הגדירו כ"לא מועיל".

ככל שהסכם פתח-חמאס יתורגם למציאות חדשה בשטח, כך גם צפויה להעמיק התהום בין ישראל לפלסטינים ויגדל הסיכון להסלמה ואף ל אלימות. ארה"ב נוטה עתה להוריד את פרופיל מעורבותה ולהניח לצדדים "להתבשל במיץ של עצמם". עם זאת, האפשרות שארה"ב תפרוש מן הניסיונות ליישב את הסכסוך הישראלי-פלסטיני נשללה על ידי השגריר אינדיק. אחד המהלכים שהממשל עשוי לנקוט בשלב כלשהו הוא פרסומו של נייר אמריקני המפרט את עקרונות הסכם הקבע ואמור לאתגר את הצדדים ולהזמין לחדש המו"מ על בסיסו.

אם ניסיונות ההחייאה של המו"מ לא יישאו פרי, הצד הפלסטיני עלול לממש איומיו ולהפעיל מערכה מדינית-משפטית נגד ישראל בזירה הבינלאומית ולחתור להחלפת המודל של "שיחות ישירות בתיווך אמריקני" במסלול חלופי - מודל של פתרון כמו-כפוי בחסות רב-לאומית. כדי להעצים את הלחץ על ישראל, הפלסטינים אף עלולים במקרה קיצון להודיע על פירוק הרשות הפלסטינית, במטרה לנסות ולהעביר האחריות על הגדמ"ע לידי ישראל ולהעדיף פתרון של "מדינה אחת לשני העמים" (אם כי אבו מאזן עצמו הבהיר לאחרונה שלא יפרק את הרש"פ וכי הוא מעדיף את פתרון שתי המדינות).

עימות מדיני-משפטי על רקע השיתוק המדיני עלול להוביל בהמשך גם לערעור המצב הביטחוני, ואולי אף להביא לפריצתה של אינתיפאדה שלישית, במאפיינים שאינם בהכרח זהים לאינתיפאדות הקודמות. נוכח כישלון השיחות, ישראל עלולה למצוא עצמה גם מול מערכה מתגברת של דה-לגיטימציה, סנקציות וחרמות. בכירים באיחוד האירופי אף הזהירו כי לכישלון שיחות השלום בין ישראל לפלסטינים עלולות להיות השלכות על המשך הסיוע הכספי שמעניקות מדינות האיחוד לרשות הפלסטינית. לדבריהם, האיחוד האירופי מוצא עצמו "מממן את הכיבוש הישראלי" ונושא בהוצאות האמורות על-פי החוק הבינ"ל לחול על המדינה הכובשת.

המתח השורר על ציר וושינגטון-ירושלים אינו פוסח על יהדות ארה"ב. התבטאויות ביקורתיות נגד ישראל (בייחוד זו של קרי אודות "מדינת אפרטהייד"), אם כי הוא דיבר על כך כסכנה לעתיד, לא כמציאות ממשית) מניבות תגובות ביקורת נסערות מפי דוברים יהודיים בארה"ב, אך גם יוצרות אי-נחת מן ההיקלעות אל בין הפטיש והסדן. יהדות ארה"ב עשויה אפוא להיות מאותגרת ביתר חריפות ככול שייפתח פער בעמדות בין ישראל וארה"ב, ככול שישראל תלחץ ל"גייס" את יהדות ארה"ב למאבק, וככול שישראל תיתפס - בין

בצדק ובין שלא בצדק – כמנסה לפעול בחצר הפוליטית האחורית של הממשל (ובייחוד אם תצטייר כמי שמסייעת למפלגה הרפובליקנית). מציאות כזו עלולה להעמיד את הקהילה היהודית בארה"ב במצב לא נוח ולחשוף ביתר בולטות את המחלוקות הפנימיות בסוגיה זו, במיוחד על רקע טענות שלפיהן מדיניות החוץ האמריקנית במזה"ת מושפעת על ידי ישראל והלובי היהודי באופן שמוגד לאינטרסים של עצמה. שתי הסוגיות הדוחקות – האיראנית והפלסטינית – שהינן כה קריטיות מבחינתה של ישראל ומבחינת חוסנו של משולש היחסים ירושלים-ווינגטון ויהדות ארה"ב, עתירות באי-וודאות. אלא שאי-הוודאות הקשה, המאפיינת לרוע המזל את מכלול הסיטואציה האסטרטגית של ישראל, אינה משחררת את ירושלים מן הצורך בקבלת הכרעות כבדות משקל.

משולש היחסים: וושינגטון, ירושלים והקהילה היהודית

יכולה להתקבל אצל מדינה דמוקרטית הרואה עצמה כחלק מהמערב. בנוסף, מתחזקים הגורמים בממשל אובמה שרואים בישראל נטל ולא נכס, כפי שהיה בעבר. תפיסות אלה מובילות לגישה מדינית לא ידידותית כלפי ישראל, שבמשוואת היחסים עם הפלשתינים מצטיירת כצד החזק מול הצד החלש שנתון תחת שלטון כיבוש.

דאגה ואכזבה בישראל

חודשים ספורים לאחר ביקורו של הנשיא אובמה בישראל נשחק קיסמו בקרב הציבור הישראלי, ושוב התעוררה חשדנות מול מדיניות מימשלו במזרח התיכון. למשל, מסקר שפרסם המכון הישראלי לדמוקרטיה בחודש מרץ, עולה כי 66 אחוז מהציבור הישראלי היהודי ו-53 אחוז של ערביי ישראל אינם מאמינים כי מזכיר המדינה האמריקני ג'ון קרי לוקח בחשבון את צרכי הבטחון של ישראל. השינוי באווירה בישראל נובע מאכזבה בשישה מישורים:

א. התנהלות מדינית בעייתית של הממשל שמקרינה חולשה ושאיפה להתנתק מהמזרח התיכון בין היתר בעקבות אופן קבלת ההחלטות בנושא הסורי, המצרי והרוסי;

ב. כישלון המאמץ האמריקני לקדם את תהליך השלום והתחושה כי קיימת נטייה בבית הלבן לכוון את הביקורת בעיקר נגד ישראל, להמעיט בביקורת כלפי הפלשתינים ולהתעלם מהאחריות לטעויות מצדם;

בעוד שבמחצית הראשונה של 2013 הסתמן כי העימותים בין ארצות הברית לבין ישראל נחלשו במידה מסוימת, בשנת 2014 נקלעו היחסים בין המדינות למשבר שככל הנראה מבשר תקופה חדשה של אתגרים רציניים ליחסים ביניהן, אתגרים שעלולים להעמיד גם את הקהילה היהודית בארצות הברית בפני דילמות לא פשוטות. זאת על אף שבשלב זה המשך שיתוף הפעולה הביטחוני בין שתי המדינות לא נפגע, ולפי מקורות ממשלתיים בירושלים ובוושינגטון אף העמיק והגיע לממדים חסרי תקדים.

דואליות זו מוסברת בכך שהמשך היחסים הביטחוניים והעמקתם נובע מאינטרסים אמריקניים אזוריים על רקע התגברות חוסר היציבות במזרח התיכון והסיכון למשטרים ערביים באזור שבעבר נתפסו כעוגנים בטוחים לארצות הברית. בנוסף, הנשיא אובמה נוטה לקבל את עמדת תומכיו בקהילה היהודית ובמיוחד המעגל הקרוב אליו בשיקגו, כי אסור שחילוקי דעות מדיניים עם ישראל ישפיעו על איתנותה ועוצמתה הביטחונית, שהיא הערובה לקיומה באזור עוין. מרכיב אחר הוא המחיר הפוליטי: קיימת הערכה בסביבת הנשיא כי פגיעה בקשר הביטחוני עם ישראל אינה מקובלת על הקונגרס ועל הציבור האמריקני.

לעומת זאת, הנשיא והמעגל הקרוב אליו סבורים כי מדיניות ההתנחלות, המשך השליטה הישראלית בשטחי הגדה המערבית והשלכותיהן על העם הפלשתיני מהוות תופעה קולוניאליסטית, שאיננה

ג. הכרה בממשלת האחדות פת"ח - חמאס המורכבת מטכנוקרטס ונכונות מצד הממשל להמשיך להעביר לה סיוע, למרות שעמדות החמאס לא השתנו והוא ממשיך להחזיק בכוח צבאי משלו בעזה;

ד. הערכה שיש נכונות אמריקנית להוביל מהלך של פשרה מול האיום הגרעיני האיראני, על חשבון ישראל;

ה. התפוגגות האווירה החיובית כלפי מימשל אובמה, שנוצרה בעקבות ביקור הנשיא בישראל, והחמצת הזדמנות לשיפור ביחסים האישיים בין הנשיא לבין ראש הממשלה נתניהו.

ו. פרסומים בתקשורת האמריקנית מבקרים את ישראל לא רק על חלקה בכישלון התהליך המדיני אלא גם על שורה של ניסיונות לכאורה לפגוע באינטרסים אמריקניים ולבצע ריגול בתחום ארה"ב.

ז. דאגה כי אם המתח יחריף עלול הממשל להסיר את התמיכה בישראל במוסדות בינלאומיים ולגרום בעקיפין לבידודה ולהגברת מסע הדה-לגיטימציה כלפיה.

חשדות בארצות הברית על התנהלותה של ישראל

במקביל לסימני השאלה שהתעוררו בישראל כלפי מימשל אובמה, לשינוי באווירה בין שתי הממשלות תורמים גם סימני שאלה שהתעוררו בארה"ב כלפי מדיניותה של ישראל, בשל הגורמים הבאים:

א. חשש מהקשחת עמדותיה של ישראל והתפשטות עמדות הימין בציבור;

ב. ריבוי התבטאויות של מנהיגים ישראלים השותפים בקואליציה על כוונות לספח שטחים ביהודה ושומרון (בעיקר את גושי ההתנחלות) באופן חד-צדדי

ג. חשש בממשל מנסיון ישראלי להתערב בפוליטיקה הפנימית האמריקנית;

ד. המשך הבנייה ופרסום מכרזים לבניית יחידות דיור חדשות בהתנחלויות ובמזרח ירושלים;

ה. התפיסה, הרווחת בעיקר בסביבתו של הנשיא אובמה ובמפלגה הדמוקרטית, בדבר מעורבות ישראלית במערכת הבחירות של 2012 לטובת המפלגה הרפובליקנית;

ו. התבטאויות חריפות של שרים וחברי כנסת מן הקואליציה נגד מזכיר המדינה ג'ון קרי וחברי צוות השלום האמריקני.

התסכול במימשל האמריקני בא לביטוי בפרסומים שנלוו לכישלון המו"מ עם הפלשתינים גם בארצות הברית וגם בישראל. עיקר האשמה הוטלה על הסירוב הישראלי להקפיא את הבנייה בהתנחלויות ועל פרסום שורה של תוכניות ומכרזים לבניה חדשה במהלך המו"מ. התחושה בישראל הייתה שהמימשל נוהג בסלחנות מופרזת כלפי מה שכונה "ברירתו של אבו-מאזן מקבלת החלטות". האמריקנים השיבו על כך: "אבו מאזן לא ברח מהחלטות - הוא 'ננעל' בשל המשך הבנייה בשטחים".

ברקע המתיחות שנוצרה בין הממשלות נמצאות גם השיחות הישירות עם איראן, שמכרסמות באמון הציבור הישראלי בנכונות האמריקנית לקיים את התחייבותה למנוע מאיראן נשק גרעיני, שהחזקתו בידי איראן נתפסת כאיום קיומי על ישראל. החשש הוא כי מדיניות הממשל מאפשרת לאיראן להמשיך להתבסס כמדינת סף גרעינית. חשש זה מתחזק על רקע מדיניות של ארצות הברית שמשדרת חולשה מול סוריה, מול מצרים ומול רוסיה. בישראל פרשו לחומרה גם את נאומו של הנשיא אובמה באקדמיה הצבאית ווסט פוינט. על אף שהנשיא לא הוריד את האופציה הצבאית מהשולחן כדי להגן על אינטרסים אמריקנים הוא הדגיש כי יש לעשות בה

שימוש מושכל וכי אסור לארצות הברית להתפתות להרפתקאות ברחבי העולם בשל עוצמתה הצבאית.

הפרדוקס הישראלי

במבט מבחוץ קשה להבין את הפרדוקס לכאורה שמאפיין את ההתנהלות הישראלית. מצד אחד – התחושה שישראל נתונה לאיומים קיומיים בשל המאמץ הגרעיני של איראן, האיום הדמוגרפי והחשש מהפיכתה למדינה דו-לאומית, חוסר היציבות במזרח התיכון, מסע הדה-לגיטימציה המתנהל נגדה בעולם; ומצד שני – האופטימיות בקרב הציבור הישראלי, ממדי הילודה, היציבות הכלכלית, הבנייה לגובה בתל-אביב ומחירי הדיור מרקיעי השחקים, וסקרים בינלאומיים (כמו דו"ח של האו"ם שפורסם על ידי UNSDN הנסמך על נתוני חברת הסקרים "גאלופ העולמית" וממצאים של ה-OECD), שמלמדים כי ישראל תופסת מקום גבוה בסולם המדינות שאזרחיהן מאושרים, ותושביה מביעים שביעות רצון מאיכות חייהם – מקום 11 מקרב 156 מדינות. בהקשר זה צריך לציין שני פרמטרים מרכזיים בנוגע לישראל: "הערבות ההדדית – לכידות חברתית; ו-מדדי הבריאות.

הקהילה היהודית: "בין הפטיש לבין הסדן"

משבר ביחסים בין ישראל לבין ארצות הברית עלול להעמיד את הקהילה היהודית במצב בעייתי. יהדות אמריקה חשה בנוח בתקופות שבהן מפגש האינטרסים בין ממשלתם לבין ממשלת ישראל מצטרף לערכים המוסריים והדמוקרטיים שבהן דוגלות שתי המדינות. כאשר אחד משני מרכיבי המשוואה נשחק, היהודים חשים נתונים בין הפטיש לבין הסדן, בין הנאמנות המוחלטת שלהם למולדתם – ארצות הברית, ובין הציפיות לתמיכה מצד קהילת האחות היהודית בישראל.

היום ניכרת פגיעה בשני המישורים. מצב שבו ישראל וארצות הברית מפתחות גישה שונה לגבי המדיניות מול איראן, ותקופה שבה תהליך השלום עם מדינות ערב ובעיקר עם הפלשתינים, נתון במבוי סתום מגביר את התחושות האלה, בעיקר אם הוא מוצג על ידי המימשל כמנוגד לאינטרס האמריקני.

בנוסף, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בעבודה שנעשתה השנה במכון למדיניות העם היהודי על גישת יהודי התפוצות לאופייה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, מעמיקה בקרב חלקים מהקהילה היהודית האמריקנית תחושת ניכור כלפי ישראל, על רקע היעדר פתיחות כלפי זרמים שונים ביהדות ויחס של הפליה כלפי המיעוט הערבי.

הפרסומים הביקורתיים כלפי ישראל ועל ניסיונות מצידה לפגוע כביכול באינטרסים חיוניים לארצות הברית, כמו ההאשמות בדבר הריגול הישראלי על אדמת ארצות הברית, מעוררים אצל חלקים מהקהילה חשש להופעה של רגשות אנטי יהודיים בקרב חלק מהציבור האמריקני הכללי.

תחושות ההתרחקות אינן עדיין בגדר תופעה גורפת, אולם יש יותר ויותר סימנים שמעידים כי היחס לישראל מעורר מחלוקת פנימית בקהילה ושוחק בעיקר ביחסו של הדור הצעיר לישראל. תופעה זו באה לביטוי בשנה האחרונה בפעילות יהודית בקמפוסים, באירועים קהילתיים וגם במחלוקת שהתעוררה סביב השתתפותם של נציגי ארגונים יהודיים שמבקרים את מדיניותה של ממשלת ישראל, במפגן האהדה השנתי שמתקיים בכל שנה בניו-יורק לרגל יום העצמאות הישראלי.

סוגיה נוספת שיש לעקוב אחריה קשורה לשחיקה היחסית בייצוג הפוליטי של יהודי ארצות הברית. בשש השנים האחרונות ירד מספר היהודים בקונגרס מ-33 ל-22 ובסנאט מ-11 ל-9. הקהילה היהודית אמנם עדיין נהנית מיתרון יחסי בייצוג הפוליטי

וקיים גם מיתאם בין הנתונים האלה לבין ירידה בכוחה של המפלגה הדמוקרטית, שרוב היהודים נוטים להצביע בעדה באופן מסורתי, אולם ייתכן שתופעה זו משקפת גם נטייה של הדור היהודי הצעיר למידה פחותה של מעורבות פוליטית, ציבורית וחברתית.

תופעות אלה מחייבות התייחסות בצד הישראלי ובצד הקהילתי. על ממשלת ישראל ועל ידידיה בארצות הברית לעשות מאמץ משותף כדי לתחזק את היחסים המיוחדים בין שתי המדינות. ישראל חייבת מצידה לפתח גישה מחבבת כלפי הזרמים השונים ביהדות ולגלות יתר הבנה לציפייה בדור הצעיר להוות דוגמה מוסרית וערכית, תוך הבטחת זכויות המיעוטים, על מנת לאפשר יתר הזדהות עמה. ובמקביל על הקהילה היהודית האמריקנית לעודד בקרב הדור הצעיר פיתוח אליטות שיתפסו מקום לא רק בהנהגה היהודית ובכלכלה, אלא גם בפוליטיקה, במימשל ובאקדמיה.

אנחנו מסיטים השנה את המחוג לכיוון השלילי על רקע שינוי לרעה במצבה הגיאופוליטי של ישראל שמרכיביו העיקריים הם: קריסתו של התהליך המדיני והסכנה שיוביל להידרדרות ביטחונית ומדינית, אי העצירה עד עתה של פרויקט הגרעין האיראני, היקלעותה של ישראל לבידוד בסוגיית איראן ובסוגיית ההסכם בין חמאס לפתח, הצרימות הגוברות ביחסים עם ארה"ב והאיום על חוסנו של ה"משולש", הכרסום במעמדה הבינ"ל והאזורי של ארה"ב והפגיעה שיש בכך בדימוי ובכוח ההרתעה הישראלי, התגברות תופעות הדחף-לגיטימציה, אי היציבות האזורית והתערערות עוגנים שסיפקו יציבות אסטרטגית בעבר, התחזקות גורמי טרור ג'יהאדיסטים על חשבון שלטון מרכזי יציב היכול להוות "כתובת" מבחינתה של ישראל.

אנו מגבילים את היקף הסטת המחוג נוכח התפתחויות מקבילות שיש בהן לתרום למעמדה

האסטרטגי של ישראל: מדינות ערב טרודות בבעיות פנים וכלכלה מעיקות ויציאתן למלחמה נגד ישראל אינה נראית כתרחיש סביר; הצבא הסורי נשחק מאוד ועסוק במלחמת האזרחים; התפרקותה של סוריה ממרבית הנשק הכימי שהיה בידיה, הציר איראן-דמשק-חיזבאללה מאוים; האסלאם הפוליטי איבד ממעמדו וזוהרו וסולק מכס השלטון במצרים; חמאס איבד את בסיסו בסוריה, ובעקבות הדחת ממשלת האחים המוסלמים הפך בעיני שליטי מצרים לאויב; מעמד חיזבאללה בירידה עקב התגייסות הארגון ללחימה פעילה לצדו של אסד השנוא, הסכמי השלום עם ירדן ועם מצרים נותרו על מכונם; היחסים עם טורקיה שוב לא בנקודת השפל; נמשך בהצלחה פיתוחם של שדות הגז וגורמים אזוריים מחפשים קשר אל ישראל אל מול איומי הציר האיראני.

מספר היהודים בארה"ב

מאפיינים של האוכלוסייה החרדית בארה"ב ובבריטניה

שילוב החרדים וההתמודדות עם האתגר החרדי נמצאים כבר זמן רב על סדר היום של החברה הישראלית. בשנים האחרונות נדרשת יהדות העולם להתמודד עם שאלות ואתגרים שבחלקם דומים לאלה הישראלים ובחלקם שונים נמאופיינים אחרת (לפחות בעת כתיבת שורות אלו).

הנייר העוסק בדמוגרפיה חרדית בוחן שני מחקרים גדולים שהתפרסמו לאחרונה, האחד בבריטניה והשני בארה"ב, ומנסה להצביע על נקודות הדמיון והשוני במאפיינים ובאתגרים. בין התובנות המרכזיות שעולות מן הנייר: הזרם היהודי-חרדי בתפוצות שונה במובנים רבים מהתדמית שמאפיינת את הקהילות היהודיות המרכזיות בעולם, ומהווה גם עבורן אתגר המצריך מענה. הציבור החרדי מתאפיין בילודה הרבה יותר גבוהה מאשר הרוב היהודי הלא-אורתודוקסי, ולכן הוא הרבה יותר צעיר. 60% מהילדים היהודים בניו יורק חיים בבתי-אב חרדים. בגלל שיעורי הילודה הגבוהים ושיעור גבוה של שמירה על זהות חרדית, יש גידול בשיעור האוכלוסייה החרדית בקרב האוכלוסייה היהודית הכללית.

חלק נוסף מהמאפיינים הבולטים של החברה החרדית בתפוצות- ביניהם מצב כלכלי, רמת השכלה ומידת ההסתמכות על הקהילה היהודית, דומים מאוד למצב בישראל. גם בארה"ב, שיעורי העוני בחברה החרדית גבוהים יותר מאשר בחברה היהודית

בשנה החולפת התפרסמו מספר מחקרים חשובים (ביניהם המחקרים של מכון המחקר פיו (PEW) ומחקר של קבוצת חוקרים מובילים מאוניברסיטת ברנדייס), המצביעים על מספר של יהודים בארה"ב הגדול יותר מזה שהציגו מחקרים רבים במהלך 10-20 השנים האחרונות. במקביל, הדמוגרף פרופסור סרג'יו דלה פרגולה ממשיך לפרסם את מחקריו במסגרת ה- *Jewish American Yearbook*, בהם הוא טוען כי מספר היהודים בישראל, גדול ממספר היהודים בארה"ב.

הבדלים משמעותיים אלו, שמגיעים לכדי פער של כמיליון יהודים בארה"ב בין המחקרים השונים, יכולים לנבוע ממספר סיבות: 1. הגדרה - המחקרים אינם מסכימים ביניהם על ההגדרה "מיהו יהודי" לצורך המחקר ואת מי יש לכלול בספירה. בחירה בהגדרה מצומצמת, הנצמדת להגדרות חוק השבות, תוביל למספרים נמוכים יותר של יהודים בעולם. לעומתה, בחירה בהגדרה רחבה - וגם כאן עדיין יש ויכוח עד כמה יש להרחיב - תוביל למספרים גבוהים ומשמעותיים יותר; 2. מתודולוגיה ושיטות מחקר שונות - חלק מהמחקרים מפעילים מתודולוגיות שונות, חלקן מעודכנות יותר ומשתמשות בכלים טכנולוגיים שלא היו קיימים בעבר. הבדלים בשיטות עשויים להוביל לשינויים משמעותיים בספירה; 3. שינוי מהותי ואמיתי במספר היהודים בארה"ב - על-פי החוקרים הדוגלים בעמדה זו, שינוי זה נוצר בעקבות הגידול המשמעותי בשיעור הנישואים המעורבים בעשורים האחרונים, וההשתייכות הזהותית של הילדים לבני זוג אלו.

בכללותה, החרדים נסמכים יותר על סיוע מהקהילה, ושיעור החרדים בעלי תואר אקדמי נמוך משמעותית מזה של כלל האוכלוסיה היהודית. גם בבריטניה, למרות הקושי להשיג נתונים מדויקים, ניתן להצביע על שיעורי עוני גבוהים יותר ועל שיעורי השכלה נמוכים יותר של החברה החרדית לעומת החברה היהודית בכללה;

הגירה ועלייה מצרפת

חשש לתנועת הגירה בקרב יהודי אירופה - אינדיקטורים שונים מצביעים על גורמי דחיפה המביאים להגברת ההגירה היהודית מארצות מערב אירופה למדינות אחרות. לאור ממצאי האיחוד האירופי, מדובר בפוטנציאל של מאות אלפי יהודים שחשים חוסר ביטחון, חוששים לעתיד ילדיהם בארצות מולדתם ושוקלים הגירה. למרות הרצון העז אצל רבים בקהילות לעלות לארץ, ישראל איננה בפועל היעד המועדף על המהגרים הפוטנציאליים האלה, וזאת עקב סיבות שונות, שרובן ניתנות לשינוי.

הקהילה היהודית בצרפת, בשל גודלה - על-פי הערכות שונות כחצי מיליון יהודים, ועוד למעלה מחצי מיליון זכאים לפי חוק השבות - ובשל זיקתה העמוקה לציונות ולישראל, מהווה יעד מועדף למאמץ מרוכז של עידוד עלייה. ייתכן שהזינוק במספר העולים המורגש בחודשים האחרונים מצביע על גל עלייה מתקרב: בשנת 2013 הגיעו לארץ 3,280 עולים מצרפת, בהשוואה ל-1,907 בשנת 2012 (גידול של 70%) ועד כה בשנת 2014 ישנה נסיקה של 200%: מתחילת השנה האזרחית הגיעו לישראל 1,500 עולים מצרפת, וזאת לעומת כ-500 באותה תקופה בשנת 2013 וכחצי מזה בשנת 2012. רוב העולים מגיעים לישראל בחודשי הקיץ, כך שהמספר הסופי של עולי צרפת לשנת 2014 יהיה ככל הנראה גבוה במאות אחוזים מהשנים הקודמות.

בין גורמי הדחיפה הייחודיים ניתן למנות: (1) משבר כלכלי בצרפת והתעניינות גוברת בהגירה בקרב כלל צעירי המדינה, (2) קִשְׁלֵי משילות והתחזקות המפלגות הפופוליסטיות המזוהות עם הימין הקיצוני הריאקציוני, (3) אנטישמיות ותחושת חוסר ביטחון בקרב היהודים, (4) סכנת טרור מוסלמי מקומי ופוטנציאל של שיבה לצרפת של מאות ג'יהאדיסטים צרפתיים המשתתפים במלחמת האזרחים בסוריה, לצד המורדים.

מטרות אפשריות להתערבות: זהו שני סוגים של קהלי יעד המצריכים אסטרטגיות התערבות שונות:

- מספר יהודי צרפת הקשורים ביותר לקהילה ולישראל נאמד בכ-200,000 איש. המטרה האפשרית - להפוך את הכמיהה לעלות לארץ לתוכנית אופרטיבית באמצעות: (1) ליווי והקלה בתהליך ההגירה, לרבות מסירת מידע מהימן ועדכני, סיוע אקטיבי בפתרונות בתחום התעסוקה, הכרה בתארים אקדמיים, הסדרת שירות הולם בצה"ל, ייעוץ בתחומי הדיור ומציאת מענה הולם לחינוך הילדים; (2) חיזוק התודעה הציונית; (3) הרכשת השפה העברית.
- חברי הקהילה המורחבת, המונה עוד כ-300,000 איש וכן מעגל שלישי של זכאי חוק השבות שמספרם נאמד בכ-700,000 נפש נוספים. המטרה האפשרית - לגרום לצעירים ביניהם אשר שוקלים להגר לשקול את ישראל כיעד הגירה אטרקטיבי באמצעות: (1) הנגשת ישראל והתרבות הישראלית ליהודי צרפת בעודם חיים בצרפת; (2) מבחר של סיורים חינוכיים וחוויות טרנספורמטיביות, כמו גם סיורי גישוש מקצועי וסיורי התנסות בישראל; (3) תכניות עלייה ממוקדות מקצוע.

מעבר למחויבות המוסרית של מדינת ישראל לעזור לקהילות במשבר, קיימת תמימות דעים בקרב

החוקרים על כדאיות ההשקעה הכלכלית בעלייה מהמערב ועל התרומה המסיבית של העולים לחוסן הלאומי של ישראל. מדובר בחלון הזדמנויות היסטורי כפול - עבור העולים הפוטנציאליים ועבור מדינת ישראל כאחד.

הפיכת גל הגירה מארצות אירופה לעלייה לישראל מחייבת עשייה מוכוונת וממוקדת של מדינת ישראל ומוסדות העם היהודי, תוך שיתוף פעולה עם הקהילות הרלוונטיות. היא מחייבת הקמת מְנִהֵלָה במשרד ראש הממשלה, שתתמודד עם החסמים הביורוקרטיים והגורמים האינטרסנטיים השונים, שמטרתיהם אינן עולות בקנה אחד עם האינטרסים של העם היהודי ועם ערכי היסוד של מדינת ישראל.

אנו מזיזים את מחוג השעון של דמוגרפיה קדימה לכיוון חיובי. צאצאיהם של נישואים מעורבים המזדהים כיהודים מוסיפים עוד משתייכים לעם היהודי. כמו כן, העלייה בשיעור הילודה החרדי תורמת במידת מה. גורם נוסף הוא הפוטנציאל לעלייה לישראל מיהדות צרפת ויתר אירופה.

אתגרים לתחושת השתייכות ומחויבות לעם היהודי בקרב יהדות התפוצות

ה"נבחרות" או המיוחדות היהודית, הכרה שליהודים יש מחויבות מיוחדת להיות מוסריים או להילחם למען הצדק, והתחייבויות נורמטיביות שמעמד זה מכתב, במיוחד ביחס לזהות היהודית ולהמשכיותה, כלומר שיש חובת הזדהות כיהודים. קדושה זו איננה מוכתבת כדוקטרינה, אלא היא תחושה נחוות. היא איננה כרוכה בהכרח באמונה דתית פורמלית. ואכן, ישנם יהודים החשים כי העם היהודי הוא עם מיוחד, אך אינם שומרים מצוות ואף אינם מאמינים באלוהים.

דו"ח פיו שפורסם לאחרונה, 'דיוקן של יהודים אמריקאים' (Pew Report, A portrait of Jewish Americans, October 1, 2013), ומחקרים נוספים מעלים שאלות חשובות לגבי יכולת ההימשכות, לפחות בצורה הנוכחית, של הדפוס המאפיין את הקהילה היהודית-אמריקנית כפי שנדון לעיל - מעורבות מתמשכת בדת האזרחית היהודית ומסירות ל"אתניות המקודשת" היהודית. היעילות של ארגונים יהודיים בעלי מחויבות ציבורית כגון הליגה נגד השמצה, איפא"ק, הפדרציות היהודיות של צפון אמריקה (JFNA), וועידת הנשיאים של הארגונים היהודיים הגדולים, תלויה בכך שיהודים כיחידים והקהילה היהודית מוכנים (או לפחות נתפסים כמוכנים) להתגייס למען מטרות פוליטיות וציבוריות שונות. דו"ח פיו ומחקרים נוספים מעלים

אחת הפעילויות החשובות ביותר של הקהילה היהודית-אמריקנית בעשורים האחרונים היא לקדם אינטרסים יהודים וישראליים, ואת המעמד של הקהילה היהודית וישראל בארה"ב. הפעילות הזאת כרוכה, בין היתר, בפעילות שתדלנית ביחס לממשל ולקונגרס, גיוס תמיכה פיננסית, והפגנות תמיכה ציבוריות למען מטרותיה של הקהילה היהודית.

מאז המאה ה-19, ארגונים בתוך הקהילה היהודית-אמריקנית מנסים להשפיע בזירה הפוליטית והחברתית. הם מנסים להשפיע במישורים של זהות, המשכיות וחינוך יהודי, הגנה נגד אנטישמיות, סעד לקהילות יהודיות במצוקה, ותמיכה פיננסית ופוליטית בישראל.

הפעילות הזאת מהווה, למעשה, יישום של ה"דת האזרחית היהודית", המתבטאת בסולידריות חוצה מדינות בין יהודים, תחושה חזקה של השתייכות יהודית וקידום שגשוג פוליטי, כלכלי ותרבותי של העם היהודי. הדת האזרחית היהודית נשענת על תחושה של אתניות "מקודשת". רעיון זה עולה בקנה אחד עם מסורת יהודית שמקורה עוד בתקופה התנ"כית, שבה העם היהודי, כישות אתנית-לאומית, מגיע למעמד של קדושה כתוצאה מן הברית שכרת עם האל. ה"קדושה" של המוצא האתני היהודי המקודש מוצאת ביטוי במגוון דרכים: תחושת

שאלות לגבי הסיבות לנכונותם של היהודים להתגייס למטרות אלו, והאם נכונות זו עתידה להימשך.

התמונה המצטיירת מדו"ח פיו היא שרוב גדול (כ-80%) בקרב הבוגרים היהודים האמריקאים מדווחים על רמות גבוהות פחות או יותר של תחושת השתייכות וסולידריות יהודית. יחד עם זאת, ישנה קבוצה עולה, המיוצגת בשיעורים גבוהים בהרבה בקבוצות הגיל הצעיר יותר, שהיא שונה מאוד מן הרוב במובנים חשובים. קבוצה שניה זו מציגה דפוס זהות אתנית הקרוב ברוחו יותר לאתניות שהיא "רגילה" או מתארת, מאשר לאתניות המקודשת אשר איפיינה עד כה את יהודי אמריקה. זהות אתנית "מתארת", או סתמית, מהווה עובדת חיים גרידא הנוגעת לאדם שבא ממוצא אתני מסוים, וברוב המקרים היא אינה כרוכה בשום תחושת השתייכות או מחויבות נורמטיבית, מיוחדת או מקודשת. אפשר להשוות זאת לפרט כמו "צבע עיניים - חום" בתעודת זיהוי.

הקבוצה שלפני הדו"ח לוקחת חלק פעיל בדת האזרחית היהודית ומציגה רמה גבוהה של סולידריות אתנית יהודית "מקודשת" היא קבוצת ה"יהודים על-פי דתם". בקרב יהודים אלה יש שיעורים גבוהים יחסית של נישואים בתוך הקבוצה (ל-64% מהם יש בני זוג יהודים); 93% מהם מחנכים את ילדיהם כיהודים, ו-82% אומרים כי כל חבריהם הקרובים, או רובם, או כמה מהם, יהודים. זאת ועוד, הם מייחסים חשיבות להיותם יהודים: 90% אמרו שלהיות יהודי הוא דבר די חשוב או חשוב מאוד בשבילם. משמעותי עוד יותר הוא הנתון ש-85% מהם אמרו שיש להם תחושה חזקה של השתייכות לעם היהודי, ו-71% ציינו שהם חשים אחריות מיוחדת לדאוג ליהודים בצרה. ביחס לישראל, 76% מרגישים קשר רגשי לישראל, ו-91% אומרים שהדאגה לישראל מהווה חלק מהותי או חשוב מהיותם יהודים. רגשות ועמדות אלו מגובים בהתנהגות ובפעולה: 61% מהם חברים

בבתי כנסת או בארגונים יהודיים, ו-67% תרמו לארגון יהודי בשנה החולפת.

יחד עם זאת, רוב ה"יהודים על-פי דתם" למעשה אינם מאוד דתיים, במובן של מערכת אמונות ומערכ מנהגים העוסקים באלוהי (האל, העולם הבא, עבודת האל ומצוות דתיות). בתשובה לשאלה "עד כמה הדת חשובה בחיך?" רק 31% (כולל האורתודוקסים, המהווים 10% מכלל האוכלוסיה היהודית באמריקה) השיבו "חשובה מאוד". לעומת זאת, בקרב האוכלוסיה האמריקאית הכללית, 56% השיבו שהדת חשובה מאוד, ובקרב האוכלוסיה שהגדירה את עצמה כנוצרית, 69% אמרו שהיא חשובה מאוד. מספרים דומים נמצאו ביחס לאמונה באל. רק 39% מהיהודים על-פי דתם (כולל האורתודוקסים) ציינו שהם בטוחים לחלוטין באמונתם באל (באוכלוסיה הכללית 69%, באוכלוסיה הנוצרית 78%). שיעורי הנוכחות בתפילות בבית הכנסת מציגים דפוס זהה. בקרב היהודים על-פי דתם 29% בלבד מדווחים על נוכחות אחת לחודש (לעומת 50% באוכלוסיה האמריקאית הכללית, ו-62% באוכלוסיה הנוצרית).

דומה, שניתן לקבוע שברוב המקרים, כשהיהודים אומרים שהדת שלהם יהודית, מה שהם מתכוונים לומר באמת הוא שהאתניות שלהם מקודשת. כלומר, הדת היהודית היא סמל מפורש ומתאים למוצא האתני היהודי ולהיבט הדתי, המקודש והנורמטיבי של הדת האזרחית היהודית. לכן, לגבי מרבית יהודי אמריקה, הדת האזרחית היהודית הולכת ביחד עם חֲבֵרוֹת בבית כנסת או השתייכות לזרם דתי.

יהודים חסרי דת וחשיבותם

אבל בצד האוכלוסיה היהודית הקונבנציונלית, דו"ח פיו מדווח גם על אוכלוסיה משמעותית בגודלה שנפרדה מאותן נורמות של סולידריות ומחויבות יהודית. אחד המסרים המרכזיים בדו"ח פיו הוא כי כ-20% מהבוגרים היהודים האמריקאים הם "יהודים

חסרי דת". מה שמפריד בין "יהודים חסרי דת" לבין "יהודים על-פי דתם" איננו הדת כפי שמקובל להבין אותה, כי אם היחס השונה שלהם למוצאם היהודי. בניגוד ל"יהודים על-פי דתם". ל"יהודים חסרי דת" אין קשר ליהדות, או שקשר זה רופף מאוד. הסבירות שיהיו להם בני זוג לא-יהודים גדולה בהרבה (79%), וגם הסבירות שלא יגדלו את ילדיהם כיהודים גבוהה בהרבה (67% לא יגדלו את ילדיהם כיהודים, לעומת 7% בלבד מיהודים על-פי דתם).

תוצאות דומות נמצאו בתגובות לאמירה כי "להיות חלק מהקהילה היהודית הוא חיוני על מנת להיות יהודי". רק אחד מכל עשרה יהודים חסרי דת הסכים לאמירה זו. יהודים חסרי דת קשורים פחות לישראל (רק 12% מתוכם קשורים מאוד לישראל); ההשתייכות שלהם לארגונים יהודים מכל סוג שהוא נמוכה בהרבה; והם תורמים הרבה פחות, אם בכלל, למטרות יהודיות. גם הסבירות שיהיו להם בעיקר חברים יהודים נמוכה יותר.

אף שהיהודים חסרי הדת עדיין מהווים מיעוט, נראה כי חשיבותם תלך ותגדל. הם מהווים 22% בלבד מכלל אוכלוסיית הבוגרים היהודים, אך בקרב בני דור המילניום הם מהווים 33%. כללית, ככל שקבוצות הגיל צעירות יותר, כך גִדֵּל בתוכן שיעור היהודים חסרי הדת.

יהודים חסרי דת ונישואים מעורבים

קיימת חפיפה רבה בין האוכלוסייה שהזדהתה בדו"ח פיו כ"יהודים חסרי דת" לבין יהודים הנישואים בנישואים מעורבים, או שנולדו מנישואי מעורבים. מבין היהודים חסרי דת, 36% הם ילדים לאם לא-יהודיה ול79% יש בן/בת זוג לא יהודי/ת. השיעור הגבוה יותר של יהודים חסרי דת בקבוצות הגיל הצעירות יותר נובע מן השיעורים הגבוהים יותר של נישואים מעורבים בקרב יהודים שנישאו לאחרונה.

מחקר פיו מוסיף ומדגים את החפיפה בין יהודים חסרי דת לבין יהודים בנישואים מעורבים בהתייחס לרישום ילדים למסלולי חינוך יהודי, תחושת השתייכות לעם היהודי, ואחריות לדאוג ליהודים בצרה.

נראה כי נתוני פיו (בין יתר המחקרים) מעלים אתגרים רציניים בהתייחס לתשתית החברתית-תרבותית למעורבות הציבורית של הקהילה היהודית. כפי שראינו, רוב יהודי אמריקה, בעיקר המבוגרים יותר, ממשיכים בדפוס הנורמטיבי של מוצא אתני "מקודש" והדת האזרחית היהודית. מה שמערער זאת הוא מספרם ההולך וגדל של "יהודים חסרי דת", שאינם שותפים לדת האזרחית היהודית ואינם מחויבים לאתניות הנורמטיבית והמקודשת. האם הם יכולים להוות בסיס למעורבות ציבורית ופוליטית מצד הקהילה היהודית?

נראה כי המגמות הנוכחיות מזיקות לחיי הקהילה היהודית כפי שאנו מכירים אותם כיום. בפני הקהילה היהודית המאורגנת ומנהיגה פתוחות שלוש אפשרויות:

1. למצוא דרך להפוך את כיוון המגמות.
2. למצוא דרך לחיות חיים קהילתיים מסוג חדש, שטרם נתגלה.
3. יהיו הרבה יהודים בארה"ב - אולי אפילו רבים יותר מהיום - אבל "הקהילה היהודית" עצמה תתכווץ.

לכך יש השלכות על המוסדות היהודיים, שכן הצורך לשפר וללכד את המוסדות הופך דחוף עוד יותר. כמו כן יש לכך השלכות על ישראל, שצפויה לקבל פחות תמיכה במובן הפוליטי-קהילתי, גם אם היהודים עדיין "קשורים" אליה ברמה האישית.

לאור מציאות זו צריך לחזק את ה"יהודים לפי דתם" וגם לנסות למצוא נתיבים ליהודים חסרי דת. גם את מעורבותם הקהילתית של יהודים על-פי דתם

זהות יהודית בישראל:

לזהות היהודית יש חשיבות רבה במדינת ישראל, אבל מערכת הגילויים וההקשרים של הזהות היהודית בישראל שונה באופן משמעותי מזו של התפוצות. אחד ההיבטים של הזהות היהודית בישראל שאינו מתקיים כלל בתפוצות הוא זהותה היהודית של המדינה. זהות זו השתקפה, כמובן, במגילת העצמאות (ההכרזה על הקמת מדינת ישראל), הקובעת כי [אנו] "מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל". השפה, החגים והמועדים, והסמלים הרשמיים של המדינה כולם מבטאים את הזהות היהודית של המדינה, וכך גם חוק השבות (תש"י-1950) המגדיר את ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי כולו. בשני חוקי יסוד (שיש להם מעמד של חוקה בישראל), ישראל מוגדרת כמדינה יהודית ודמוקרטית.

הזהות היהודית בישראל, גם עבור יחידים, היא בעיקרה לאומית-פוליטית. כאמור, היא חשובה מאוד ליהודים ישראלים, אבל משמעותה שונה מאוד מזו של בתפוצות, ובמיוחד בקרב יהודי אמריקה. בראש ובראשונה, בשביל ישראלים, היהודיות שלהם מבטיחה להם חברה מלאה בקולקטיב הפוליטי והחברתי הישראלי.

המימד הדתי של הזהות היהודית והחיים הדתיים בישראל מאורגנים בעיקר על-פי מודל מדינת הלאום האירופית. למודל הזה יש שני היבטים: ראשית, הזהות הדתית היא פונקציה של הזהות הלאומית הקולקטיבית, כלומר היא פחות ניתנת לאוטונומיה ובחירה של הפרט כמו בארה"ב. שנית, חיי הדת והפעילות הדתית מאורגנים סביב גוף דתי של המדינה ("כנסייה") המספק שירותי דת לקולקטיב. כך, ישראלים יהודים נרשמים אוטומטית כבני הדת היהודית במרשם התושבים של משרד הפנים מכיוון שזהותם הדתית היא פועל יוצא של זהותם הלאומית

שאינם אורתודוקסים אין לראות כמובנת מאליה. בין הרפורמים, לדוגמה, 50% מן היהודים הנשואים, נשואים ללא-יהודים. אנו מוצאים תופעה דומה בקרב יהודים על-פי דתם בגילאים הצעירים יותר. מכאן שאת החיבור ליהדות צריך לנטוע ולטפח לכל אורך הילדות, שנות הנעורים, והבגרות הצעירה, כך שבני הפלח הזה, שהוא הגדול ביותר בקהילה היהודית-אמריקנית, יחוש כי יהודיותם היא מרכיב מרכזי בחייהם. חינוך יהודי ברמה גבוהה (ולא רק בבתי ספר של יום ראשון) הנמשך לאורך שנות הנעורים, מחנות קיץ, קורסים בלימודי יהדות באוניברסיטה, וביקורים בישראל, מגדילים באופן דרמטי את הסיכוי שיהודים יינשאו ליהודים ויקימו משפחות יהודיות מובהקות.

היהודים חסרי הדת מציבים אתגר גדול יותר. מעבר מזהות אתנית שהיא סתמית ומתארת בלבד לאתניות מקודשת ונורמטיבית כרוך, כנראה, בחוויה שהיא מעין המרת דת. התערבות ליצירת חוויה כזו עתידה להיות שונה לגמרי מכל מה שהארגונים היהודיים הגדולים עושים כיום כדרך שגרה, ויהיה עלינו ללמוד איך להצליח בכך.

במענה לאתגרים אלה עלינו לערוך מחקר מעמיק יותר, בעל אופי איכותני בעיקרו, על מנת להמשיך לברר את הקשרים בין נישואים מעורבים לבין יהודים חסרי דת. שנית, עלינו להקצות כמות קטנה של משאבים להשקת תוכניות פיילוט המעודדות הבנייה מחודשת של הזהות, מן הסוג שמתרחש בחוויית המרת דת. כיוון אחד - 'שכתוב תולדות החיים' (re-biographing), כלומר, המשתתפים מתקנים ומספרים לעצמם מחדש את תולדות חייהם. בסיפור החדש הזה, יהודיותם וזהותם היהודית מקבלות משמעות חדשה וחשובה יותר משהיתה להן עד עתה. שכתוב זה, כפי שהמחקר מתעד, הוא מה שקורה בפועל בתוכניות "תגלית".

וכרוכה בה. שנית, ישראל מקיימת גוף דת ממלכתי - הרבנות הראשית, שתפקידה לקיים את הזהות הדתית של הקולקטיב הלאומי וגם לספק שירותי דת לכלל האוכלוסיה, כגון נישואין וקבורה. בישראל הדת היא, אפוא, שירות ציבורי הממומן מכספי מסים כמו הדואר, למשל. מכיוון שהרבנות משרתת את כלל האוכלוסיה היהודית, להיות מאורגנת על-פי המכנה המשותף הכוללני ביותר, כלומר על-פי הנוסח האורתודוקסי כך שאפילו האדוקים ביותר יוכלו ליהנות מהשירותים שהיא מספקת. בנוסף, כמו באירופה, מוסדות הדת נתפסים כדבר שצריך לשקף מה שנחשב היסטורי, מסורתי ו"אותנטי".

השנה האחרונה הייתה עדה להתפתחויות שנגעו לכל אחד מההיבטים האלה. חברי הקואליציה ושרת המשפטים ציפי לבני יזמו הצעות חוק או ניסוח חוקים המיועדים לחזק את הזהות היהודית של המדינה (חוק יסודי - "ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי" ו-"חוק יסוד - ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית"). מן הצד השני היו התפתחויות המאתגרות את ההסדרים המקובלים של יחסי דת ומדינה. בין אלה יש למנות הקמת אזור תפילה צמוד לחלק הדרומי של הכותל המערבי, שבו נערכות תפילות שוויוניות ולא-אורתודוקסיות, ותשלום משכורת מהמדינה לארבעה רבנים אזוריים רפורמיים. בנוסף, תנועת "התחדשות יהודית", שבה הזהות היהודית היא עניין של בחירה אישית, ניכס ונטילת בעלות (כמו אצל יהדות ארצות הברית) קיבלה בולטות דרך "השיעור בתלמוד" שהעבירה ח"כ רות קלדרון בנאום הבכורה שלה בכנסת.

גנאלוגיה ועלייתו של מיפוי גנטי ישירות לצרכן

בשנים האחרונות התחולל גידול דרמטי במידת העניין במיפוי גנאלוגי. כיום קיימים עשרות חברות חדשות המאפשרות לצרכנים להתחקות אחרי

תולדות משפחותיהם באמצעות חיפוש ממוחשב במסמכים אלקטרוניים. באמצעות מאגרי נתונים המכילים יותר ממיליארד אנשים בעשרות מיליוני עצי משפחה, חברות אלה רותמות את עוצמת הרשתות החברתיות הווירטואליות ומיקור המונים ליצירת קשר בין הנבדקים לבין בני משפחה קרובים ורחוקים, המשתפים ביניהם פעולה בבניית עצי משפחה מקושרים ושיבוצם בנתונים ההיסטוריים.

במקביל, ההתקדמות שהושגה הן במחקר הגנטי והן בטכנולוגיית המחשוב מאפשרת כיום ביצוע מיפוי גנטי ישירות לצרכן (DTC) באמצעות ניתוח דגימות דנ"א במחירים שווים לכל נפש. בין שתי השיטות הללו נוצר שילוב שמטרתו התחקות אחר המוצא. הצרכנים יכולים למצוא קרובי משפחה רחוקים באמצעות בדיקות התאמת דנ"א, וכך להרחיב את עץ המשפחה ואת הידע שלהם על מוצאם באופנים שלא ניתן היה להעלותם על הדעת לפני עשרים וחמש שנה בלבד. כתוצאה ממוצרים אלה, יחידים ומשפחות מגלים ולומדים כיום יותר על אבותיהם ומקורותיהם.

בין הגילויים הרבים הנחשפים בפני מי שמנצלים את ההתקדמות הרבה בשיטות מיפוי גנאלוגי יש למנות את האפשרות לקיומו של מוצא יהודי.

תוצאות בדיקות דנ"א הובילו צרכנים רבים לחקור את שורשיהם היהודיים, שהתגלו להם בבדיקה. ב-2005 קבע ה"ניו יורק טיימס" כי הודות לבדיקות דנ"א, "אימוץ היהדות הולך ונפוץ בחלקים מדרום-מערב ארה"ב", בקרב היספאנים המאמינים כי הם צאצאי האנוסים בספרד.

התפתחויות אלו מציעות הזדמנות מלהיבה למפגש, יצירת קשר ומעורבות, וחיזוק החיבור לעם היהודי

זאת ועוד: הגנאלוגיה היהודית, ובמיוחד האשכנזית, עמדה וממשיכה לעמוד במוקד מחקרים מדעיים רבים שתכליתם מציאת המקורות הגנאלוגיים של העם היהודי. אף שרק מעטים מבינים במלואם את הביולוגיה,

החישובים האלגוריתמיים והאופי ההסתברותי שבסודם של אותם מחקרים מדעיים, תוצאותיהם זוכות לפרסום נרחב ומעלות שאלות מורכבות ושנויות במחלוקת שיש להן השלכות גאו-פוליטיות.

הפרק העוסק בהתפתחויות אלו בהערכה השנתית לשנת 2014 סוקר את ההתקדמות שהושגה ואת היישומים של מחקר גנאלוגי ושל מדעי הגנטיקה; דן בקצרה בשאלה איך ההתקדמות בתחומים אלה משפיעה על קבוצות אוכלוסיה לא-יהודיות שונות; מסביר את התוצאות המתקבלות מבדיקות דנ"א ביתיות באמצעות בדיקה לדוגמה שנערכה לעמית המכון למדיניות עם יהודי; ולסיום בוחן את ההשלכות שיש להתקדמות בתחומים אלה על העם היהודי, הן ברמת היחיד והן ברמת הקולקטיב היהודי.

בין השאלות הנדונות בפרק:

- האם הכלים החדשים הללו יכולים להשפיע על לכידותו של העם היהודי ועל הקשר בין יחידים לעם?
- איך משפיעות ההתפתחויות הללו על תפיסת הזהות היהודית?

הפרק מכיל את המלצות המדיניות הבאות:

1. זיהוי נקודות דמיון גנטי בקרב העם היהודי ומחקר הגנאלוגיה היהודית אינם מילים נרדפות למחקרי גזע על יהודים.
2. עבור אלה המזהים את עצמם כחלק מהקהילה היהודית רק עקב מוצאם, חיזוק תחושת המורשת היהודית או העמקת הידע שלהם על האמונות והמנהגים של אבותיהם עשויים לחזק את זהותם היהודית ולהוביל לצורות אחרות של מעורבות יהודית.
3. יש להשקיע מאמץ כדי למנוע את הפיכת בדיקת הדנ"א למנגנון של ניכור והתרחקות מן העם היהודי.

4. ארגוני הקהילה היהודית צריכים להיות מודעים לסוגי התוצאות המתקבלות מבדיקות דנ"א ולפוטנציאל השפעתן על הזהות האישית.

5. את התחום הזה צריכים להוביל מדענים ישראלים, לא רק על מנת להוכיח את הקשר ההיסטורי של העם היהודי לארץ ישראל, אלא גם כדי לסייע בהפרכת מחקרים המנסים לעשות מניפולציה בנתונים במטרה לקעקע את הקשר הזה.

סיכום: ביחס לזהות יהודית אנחנו מזיזים את השעון לכיוון שלילי: במקביל לגידול במספר האנשים שמזהים כיהודים בארה"ב מתברר שיש קבוצות חופפות משמעותיות, כנראה למעלה ממיליון נפש - יהודים חסרי דת, ילדים מנישואים מעורבים ו"יהודים שאינם משתייכים לשום זרם דתי" שתחושת השתייכותם ומחויבותם לעם היהודי רופפת.

קשרי קהילות: צורך במיסוד הדיאלוג

קשורים לישראל בקשר הדוק הרבה יותר מכלל יהודי ארה"ב. מצד שני: עליה דרמטית במספר הצעירים היהודים שאינם אורתודוקסים הבוחרים בן זוג לא יהודי, או המוגדרים על ידי חוקרי "פיו" כ"יהודים שלא על-פי דת". הקשר של יהודים צעירים אלה לישראל חלש בהרבה יחסית לזה של יהודים אחרים, והשיעור העולה שלהם מקרב כלל הצעירים היהודים משתקף גם הוא בנתונים הנוגעים לקשר לישראל (החוקר סטיבן כהן מצא בנתוני "פיו" גם מתאם מסוים בין עמדות פוליטיות של צעירים יהודים לבין הקשר שלהם לישראל. הליברלים קשורים לישראל פחות).

הנתונים הללו משקפים אתגר מהותי לשימורם העתידי של קשרים קהילתיים, כפי שהם משקפים אתגר לשימור הזהות היהודית בכללה. הם כבר הניעו את הממסד היהודי הן לפעילות של ניטרול גורמי משבר, והן לפעילות מתגברת לשותפות ישראל-תפוצות בבניית עתיד יהודי משותף. מצידה של ישראל הרשמית (בעיקר באמצעות משרדי ממשלה והסוכנות היהודית) ניכר מאמץ מיוחד בשנה החולפת בהקשר זה, למשל בניסיון המתמשך להסדיר את מעמדה של רחבת הכותל (ניטרול גורמי משבר), וביוזמה מקיפה של התייעצות, הפניית תקציבים ופעילות משותפת לחיזוק הזהות היהודית בתפוצות (שותפות בחיזוק הזהות).

אירועים והתפתחויות עתידיות בישראל ובשאר העולם היהודי עשויים להשפיע על מצב קשרי הקהילות כבר בעתיד הקרוב. עם זאת, מצב הקשרים הנוכחי טוב, ומספר אירועים ועדויות מאפשרים להביט על העת האחרונה כעל תקופה שבמאזן כולל חלו בה התפתחויות חיוביות בהקשר זה. להתפתחויות אלה נוכל לצרף השנה גם עדות מכלי ראשון, שהתקבלה במסגרת המחקר המקיף "ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית: עמדות יהודי העולם", שנערך על ידי המכון למדיניות העם היהודי. במחקר זה כללנו את המסקנה כי "יהודים ברחבי העולם תומכים בישראל, רואים את הקשר עימה כעניין חשוב שראוי להמשיך בו".

מחקרים חדשים שהתפרסמו השנה, ובהם המחקר המקיף על יהדות ארה"ב של מכון "פיו" וכן מחקרים העוסקים בקהילות יהודיות אחרות, כמו קהילת יהודי בריטניה, הפגינו את עוצמת הקשר היהודי לישראל. מחקרים אלה מחזקים את הטענה כי אין בשלב זה עדויות מוצקות ל"התרחקות" של יהודי העולם מישראל. עם זאת, ישנם גם ממצאים מדאיגים. בקהילה הגדולה של יהודי ארה"ב, מתחרות שתי מגמות, המובילות אל הצעירים לקצוות מנוגדים של ספקטרום הקשר לישראל: מצד אחד: עלייה דרמטית במספרם של הצעירים האורתודוקסים, שהם כיום, על פי חישוב משוכלל של נתוני פיו, למעלה מרבע מכלל הצעירים היהודים (בשעה שהקהילה האורתודוקסית מונה רק כעשירית מכלל יהודי ארה"ב). צעירים אלה

נקודות מתוך הדו"ח על ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

בחודשים האחרונים נערכו ביוזמת "המכון למדיניות העם היהודי" סמינרים בעשרות קהילות יהודיות בתפוצות, שבהם עלתה לדיון גם שאלת קשרי ישראל והתפוצות. החקירה, שסוכמה בדו"ח נרחב, הצביעה על רצון עז בקרב היהודים לזהות ולמצות נתיבי שותפות בין ישראל לבין הקהילות בתפוצות. (יש לציין כי רוב היהודים שהשתתפו בפרויקט הם יהודי "המעגל הראשון" המחוברים לקהילה היהודית המאורגנת). כן נמצא כי יש דמיון בין עמדותיהם של יהודי התפוצות בסוגיית זהותה של ישראל כ"מדינה יהודית ודמוקרטית" לבין עמדות המאפיינת גם את הציבור בישראל. התפיסה כי ישראל אמורה להיות "מדינה יהודית ודמוקרטית" יוצרת מסגרת מושגית המכילה את עמדותיהם של מרבית יהודי התפוצות.

הנה כמה מהמסקנות שהוצגו בדו"ח המיוחד:

- לרוב יהודי העולם יש רצון לראות ישראל שהיא גם יהודית וגם דמוקרטית, והנחה כי שילוב זה אפשרי בהחלט. בהתאם, העמימות המקופלת בהגדרה הנוכחית "יהודית ודמוקרטית" נתפסת אצל רבים כיתרון.
- עבור רבים מיהודי התפוצות, ערכי הדמוקרטיה נתפסים כ"ערכים יהודיים". לכן, התנהלות השוחקת במאפיינים הדמוקרטים של ישראל נתפסת גם כפגיעה ביהדות ובהגדרתה של ישראל כמדינה יהודית. אם ישראל לא תהיה דמוקרטיה ליברלית תישחק האטרקטיביות שלה בעיני יהודים רבים בתפוצות.
- יהודי התפוצות מעוניינים במרכיב זהות דתי משמעותי יותר במאפייני הזהות של ישראל מכפי שהם מעוניינים בו במדינת מושבם, כחלק משימור זהות ישראל כ"יהודית". עם זאת, מושמעת ביקורת נוקבת ביחס למימוש המעשי

של יחסי דת-מדינה בישראל, ובעיקר ביחס למונופול של הזרם האורתודוקסי המדיר זרמי יהדות אחרים מהביטוי הציבורי של חיים יהודיים בישראל.

- ניכר, שרבים מיהודי התפוצות מכירים בקשיים ובאילוצים שמולם ניצבת ישראל לנוכח העוינות האזורית והאיומים הביטחוניים. עם זאת, הרוב אינו רואה במציאות זו הצדקה להורדת הרף הערכי הגבוה שיששראל מצופה להציב. המציאות האזורית גם אינה מעניקה לישראל חסינות מפני ביקורת.
- הציפיות מישראל הרווחות בקרב יהודי התפוצות:
 - על ישראל להיות פלורליסטית.
 - על ישראל להקפיד על שוויון לאזרחים הלא-יהודיים של המדינה.
 - על ישראל לשאוף למצב שבו לא תשלוט על הפלסטינים.
 - על ישראל לשים קץ למונופול האורתודוקסי על החיים היהודיים, ולתת מעמד שווה לכל זרמי היהדות.
 - על ישראל להימנע מלכפות נורמות דתיות על חברה אזרחית שרובה חילונית.
 - על ישראל לחזק מהותה היהודית על ידי העצמת הכרת אזרחיה את המסורת, הערכים וההיסטוריה של העם היהודי.
- סוגיית זכותם של יהודי התפוצות להשמיע דעתם בסוגיות המוכרעות בישראל היתה נושא מרכזי בדיונים.
- בלט בהם ביטחון עצמי גובר להשמיע עמדות ביקורתיות כלפי ישראל, בייחוד בנושאים הקשורים למאפייני הזהות היהודיים של ישראל.

- הודגש על ידי משתתפים רבים כי למדיניותה של ישראל ולדימוייה בעולם יש השפעה על ביטחונם ורווחתם של יהודי התפוצות.
- בלט רצונם של מרבית הדוברים לראות את ישראל מתייעצת באופן סדיר עם יהודי התפוצות בנושאים שונים. הודגש כי התייעצות שכזו תעצים את הסולידריות בין ישראל והתפוצות.

מפגש, התייעצות, השפעה

בקרב רבים מן היהודים רווחת התחושה כי לקהילות ברחבי העולם יש זכות, ואולי אף חובה, לגלות מעורבות פעילה בעיצוב דמותה של ישראל, בעיקר כאשר מדובר בעיצוב דמותה כמדינה היהודית. העניין של יהודי העולם בדיאלוג קבוע ומשמעותי בין הקהילות גדול.

ראוי לציין שלושה עקרונות שעלו בדיונים רבים כעקרונות מפתח להצלחה של הדיאלוג ישראל-תפוצות:

1. על הדיאלוג להיות דו-צדדי, ולא הליך שמטרתו גיוס יהודי העולם לטובת מטרות ישראליות בלבד.
2. על הדיאלוג להתנהל מול גורמים ישראלים שיש להם יכולת להשפיע על החלטות בנושאים העולים לדיון.
3. על הדיאלוג להתנהל מול גורמי תפוצות יציגים, שיש בכוחם לפרוס בפני מקבלי ההחלטות בישראל את מגוון העמדות של כלל קהילות יהדות התפוצות על שלל גוניהם האידיאולוגיים, הפוליטיים, הדתיים והארגוניים.

שאלות הנוגעות לאופי ומהות הדיאלוג בין ישראל לבין יהדות התפוצות כבר עלו בפרסומים קודמים רבים של המכון, והטעם לחזור לנושא זה השנה נובע ממספר סיבות: העובדה שהתהליך עדיין אינו מתבצע

באופן מיטבי; תחושתנו, הנסמכת על מחקר ועל התפתחויות בשטח, שישנה כיום נכונות רבה יותר בישראל לקבל תהליך התייעצות כרצוי; התרשמותנו, במסגרת תהליך הסמינרים האינטנסיבי שערכנו השנה, מרמת המשמעות שיהודים בתפוצות מייחסים לעניין הדיאלוג. המלצתנו הנובעת מנתונים אלה היא למקד דיון נוסף בשאלות הנוגעות לדרכי הדיאלוג בין ישראל לבין שאר קהילות יהודי העולם, בדרך לאירגון ומיסוד שלו.

השנה נרשמו כמה התפתחויות חיוביות ביחסי ישראל והתפוצות. ממשלת ישראל, הסוכנות והקהילות בעולם חברו למיזם משותף לחיזוק הזהות היהודית בתפוצות, שיש בו בשורה אפשרית לשדרוג היחסים. מחקרים חדשים, בהם המחקר של "המכון למדיניות העם היהודי" וזה של מכון "פיו" לימדו כי יהודי העולם מייחסים לקשר עם ישראל חשיבות רבה. ניכר גם המשך המאמץ לנטרל גורמי מתיחות ולשפר את ההידיברות בדיאלוג הנמשך להסדרת נהלי התפילה ליד הכותל המערבי. אמנם, ישנם גם סימנים מדאיגים הן בנתונים המצביעים על קושי של יהודים צעירים להתחבר לישראל והן באופן שבו הדיון על ישראל הפך לטעון פוליטית ומפלג בקהילות רבות. עם זאת, ההתפתחויות החיוביות, המעידות על עירנות גוברת לבעיות ועל ניסיון אקטיבי לפתור אותן, מצדיקות הזזה קלה קדימה של מחוגי שעון "קשרי הקהילות".

מימד המשאבים : 2013-2014

החלטת הממשלה נשענת על מסגרת רעיונית שגובשה במכון למדיניות העם היהודי ב-2009, והיא מבוססת על תהליך תכנון שהחל ב-2012 ונמשך לאורך 2013 ו-2014. בתהליך לקחו חלק אלפי אנשים, ובכללם פקידי ממשלה בכירים ומנהיגים מקצועיים ואחרים בקהילות, ארגונים ומוסדות נדבנות יהודיים בכל רחבי העולם - בכנסים, בסמינרים, בראיונות עומק, ובאמצעות טכנולוגיות מתקדמות.

היוזמה המקיפה והרב-שנתית תעסוק בתוכניות משותפות בין ישראל לבין הקהילות היהודיות ברחבי העולם, שתהיה להן השפעה משמעותית ומדידה על צעירים יהודים בישראל וברחבי העולם היהודי, בתחומים כגון חינוך פורמלי ובלתי-פורמלי, חוויות יהודיות וישראליות, חיי הקמפוס, תיקון עולם (צדק חברתי), והזדמנויות לחיים בישראל. מספר תוכניות קיימות יורחבו, ובמקביל יפותחו תוכניות נוספות להגשמת יעדי היוזמה. המטרה היא להציע מגוון תוכניות שיאפשרו ליהודים מכל הזרמים, הקהילות והמגזרים למצוא בהן את מקומם. התוכניות יכללו הכשרה איכותית לצוותי ההוראה ואנשי המקצוע ומערך מתקדם להוראה מקוונת כדי להגדיל את השפעתן.

להחלטה על היוזמה חשיבות אסטרטגית עליונה לקהילות היהודיות ברחבי העולם, שכן היא מבטאת את תחושת האחרייות שיש למדינת ישראל להבטיח כי החיים היהודיים, הזהות היהודית, והקשר לישראל יימשכו גם בעתיד. יש מקום לציפיה כי מבחינה

בשנה החולפת עלו בישראל ובארצות הברית כמה סוגיות שהקשר ביניהן הוא השאלה מה נחוץ לשגשוג הקהילות היהודיות, ואיך לענות על הצרכים הללו.

יוזמה משותפת של ממשלת ישראל ויהדות העולם

ב-1 ביוני 2014 אישרה ממשלת ישראל את היוזמה המשותפת של ממשלת ישראל ויהדות העולם, שמטרתה לסייע בהבטחת המשכיותו של העם היהודי באמצעות חיזוק הזהות היהודית של יהודים צעירים והידוק הקשרים בין יהדות העולם לבין מדינת ישראל. על פי ההחלטה, במהלך השלב הראשון של מימוש היוזמה התקציב הכולל יהיה בסך 570 מיליון שקלים, שמתוכם שליש יתוקצב על-ידי הממשלה, ושני שלישים יהיו במימון היהדות העולמית. בשנת 2016 תוגש לממשלה הצעה לאישור הרחבת היוזמה.

היוזמה המשותפת תושתת על שותפות מלאה ושוויונית בין ממשלת ישראל לבין העם היהודי, שתפעל בתיאום באמצעות ועדת היגוי לצורך פיתוח התוכנית, השגת יעדיה, ומימון פעילויותיה. התפעול היומיומי של היוזמה יתבצע בחסות המשרד לענייני ירושלים והתפוצות. הסוכנות היהודית ושותפיה, הפדרציות היהודיות של צפון אמריקה, וקרן היסוד-UIA קיבלו החלטה אסטרטגית להתייצב בחוד החנית של מאמצי גיוס הכספים בקרב יהדות העולם על מנת להבטיח את הצלחת היוזמה.

כמותית, עיקר המשאבים יוקצה למטרות יהודיות מובהקות, ומבחינה איכותית, המאמץ המתואם ורחב-ההיקף הזה יעודד תורמים נוספים להעלות על סדר יומם את המאמץ העולמי להבטיח את שגשוגו של העם היהודי לטווח ארוך. חרף המגמות המתונות והשליליות המתוארות בהמשך פרק זה, ההחלטה ההיסטורית הנוכחית עשויה לשנות את כללי המשחק ולבשר סיכוי לשיפור רווחתו החומרית של העם היהודי בטווח הארוך.

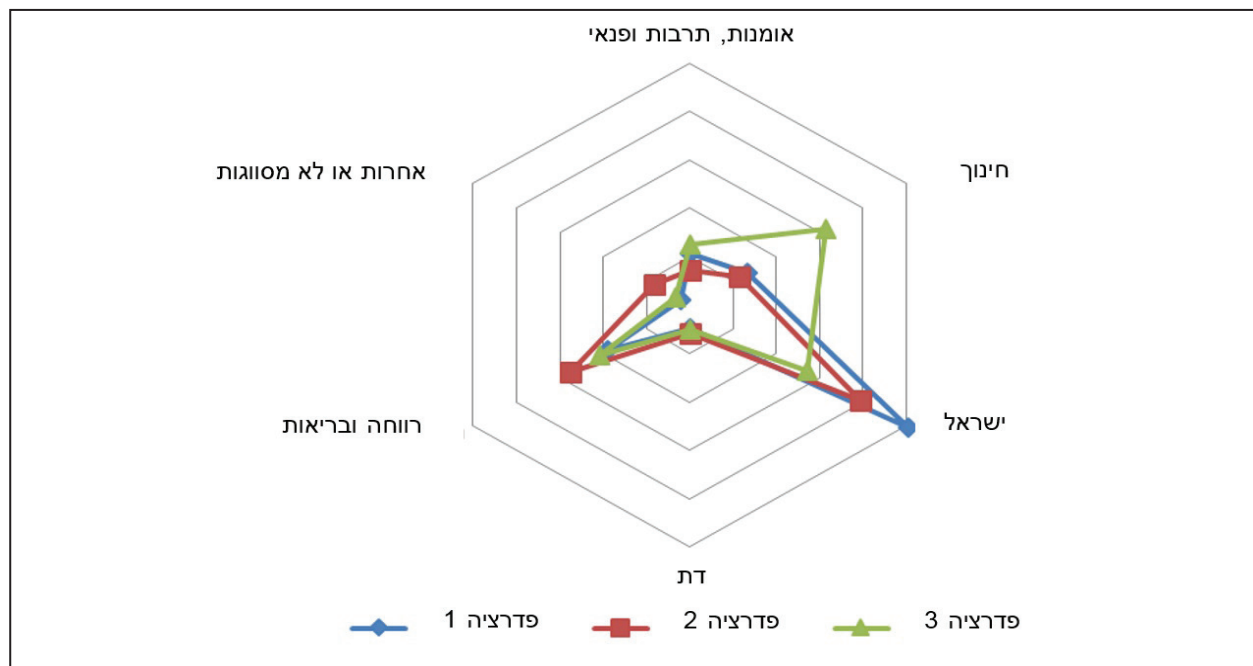
מימון החיים היהודיים בארה"ב

הקהילה היהודית בארה"ב עדיין חשובה מאוד לישראל, כמו גם לקהילות יהודיות אחרות בעולם, ובמיוחד לקהילות במצוקה. למרות ההתאוששות הכלכלית, היכולת הפיננסית לקיום פעילות יהודית בארה"ב עדיין תלויה בהתאמה בין מקורות המשאבים לבין השימושים. דפוסי הנדבנות משתנים עם חילופי

הדורות (ומשקפים ירידה בביטוי הזהות היהודית), בצד שינויים בסגנון הנתינה היהודית. תורמים שהיו בעבר משענתה העיקרית של מערכת הפדרציות היהודיות מביעים כיום עניין גובר בנתינה ממוקדת וישירה יותר, ודורשים יתר שקיפות והוכחת תוצאות הניתנות למדידה.

האופן שבו מאורגנים החיים היהודיים בארצות הברית מקשה להעריך במדויק את הדרכים והאמצעים העומדים לרשות יהדות ארה"ב. המוסדות הדתיים והקהילתיים פועלים במימון עצמי, ומוסדות הדת אינם מפרסמים נתונים כספיים. העסקים ב'שוק' זה מתנהלים באלפי מוסדות שונים. עם זאת, נעשו כמה נסיונות לחשב את ה"תל"ג היהודי", לאחרונה בעיתון The Forward. על בסיס נתוני דו"חות המס בארה"ב אסף העיתון נתונים על אותם מלכ"רים שהיה באפשרותו לוודא שהם גופים יהודיים.

איור 1. חלוקת ההקצבות של שלוש פדרציות יהודיות בצפון אמריקה, לפי קטגוריה, 2011

מקור: המכון למדיניות העם היהודי, על סמך טפסי דיווח לרשות המס של ארה"ב לשנת 2012.

על פי הערכות The Forward, לארגונים אלה היו נכסים כוללים בשווי של 26 מיליארד דולר לפחות, והכנסות שנתיות של 12-14 מיליארד דולר בשנת 2011. הנתח הגדול ביותר מתוכן הוקדש לפעילויות הקשורות בישראל (38%, לעומת 20% לכל אחד משני היעדים הבאים ברשימה - חינוך ובריאות, ושירותים חברתיים). נתח התרומות בהכנסות אותם גופים היווה 36% - שיעור הגבוה פי שלושה מן השיעור הממוצע בכלל מפעלי הצדקה בארה"ב).

הנתונים המצטברים שהציג The Forward מחייבים התייחסות לסוגיות חשובות הנוגעות הן להתנהלות והן לסדר הקדימות של הארגונים היהודיים, אשר במקרים רבים אין עליהם מספיק מידע. ב-2013 אימץ המכון למדיניות העם היהודי גישה מעמיקה ושונה לחקר סוגיות אלו. לניתוח נבחרו שלוש פדרציות בארה"ב (שתיים מהן בעלות היקף הוצאות של 20-30 מיליון דולר בשנה ואחת בהיקף 50-70 מיליון דולר), וספרי התקציב שלהן לשנים 2010 ו-2011 (השנה שבה נעשה 'צילום המצב' של The Forward) נבדקו בפרוטרוט.

מרכזיותה של הנתניה לישראל, שהניתוח של המכון למדיניות העם היהודי סיפק לה תימוכין, הבליטה גם את ההבדלים בין הפדרציות השונות. שתי הפדרציות הקטנות יותר מיקדו 40-50% מתמיכתן ב-2011 בפעילויות המתמקדות בישראל על פי סיווג המכון למדיניות העם היהודי (איור 1). אבל הפדרציה הגדולה מבין השלוש הקדישה לישראל פחות מ-30% מתקציבה, ואילו ההתמקדות היחסית שלה בחינוך היתה גבוהה כמעט פי שלושה מזו של השתיים האחרות. למרות שרשת הביטחון החברתי בארה"ב התרחבה, תחום החינוך הוא המגזר המוביל בהוצאות הפדרציות, אחרי הפעילות המתמקדת בישראל. ההוצאות על פעילויות אחרות היו קטנות יחסית.

בין השנים 2010-2011, הפדרציה שנתנה לישראל את החלק הגדול ביותר בתקציבה הגדילה את מחויבותה

לישראל אף שמסגרת התקציב הכוללת שלה הוקטנה. העובדה כי בכל שלוש הפדרציות שנבדקו ההקצבה הכוללת ב-2011 היתה קטנה יותר מאשר ב-2010 מעלה תובנות מסוימות לגבי סדר הקדימות. אף שהירידה בהיקף התקציב הכולל נעה בין 2%-ל-15%, באחת הפדרציות ירדה התמיכה בבריאות ורווחה ביותר מ-20%, ואילו בפדרציה אחרת גדלה ההקצבה לבריאות ורווחה ב-10%. הפדרציות תומכות במאמצים ספציפיים, ולא בתחומים רחבים, כך שכאשר בוחנים את היקף הסיוע לאורך זמן, הוא יכול להצטייר כ"גושי", מה שמקשה עוד יותר לעמוד על קביעת סדרי העדיפות בקהילה.

השאלה אם יש מקום לתיקון המאזן בין התמיכה הכספית של יהדות ארה"ב בישראל לבין הכספים שהיא משקיעה בחינוך יהודי בתוך ארה"ב היא סוגיית מדיניות, שקשה מאוד להתמודד עימה בהיעדר מידע זמין. הנתונים הכספיים של הפדרציות אינם מדווחים בשום מתכונת עקבית. אך אין להסיק מכך שהשאלה איננה תופסת מקום הולך וגדל בדיונים הפנימיים של הקהילה היהודית בארה"ב.

אחרי מתן המענה לצרכי הרווחה החברתית בקהילות עצמן, הוויתורים הגדולים ביותר יצטרכו להיעשות בשאלת החלוקה בין מה שיוקדש לישראל לבין מה שדרוש לצורך מענה על שאלות היסוד של הזהות היהודית והמשכיותה בתוך ארה"ב. הצורך בחינוך, במאמצי קירוב ובכלים חדשים לבלימת מגמות ההתנתקות מכל השתייכות לקהילה היהודית עלול להביא להחרפת הלחץ להערכה מחדש של חלוקת ההקצבות. בתקופה שבה ייתכנו מתחים במערכת היחסים בין ארה"ב לישראל, על המנהיגים בארה"ב מוטלת החובה להתמודד עם שאלות של קדימות, בטרם יחמיר עוד יותר הצורך בפשרות כאלה. ועל ממשלת ישראל מוטלת החובה להביא בחשבון את המחיר המעשי, ברמה ההיסטורית, שעלול להיות כרוך בקבלת תמיכה כספית מארה"ב, במונחים של

כפיית בחירות קשות, חלוקה שוויונית של הנטל, וקשרים לא-כספיים, אשר בתנאים הנוכחיים עשויים להיות בעלי ערך רב יותר לישראל בעתיד.

גידול בלתי-אחיד בכלכלת ישראל

השנה נצפו סימני האטה אפשרית במנועי הצמיחה של ישראל. שתי הדאגות העיקריות בתחום זה הן האטה בצמיחה המאקרו-כלכלית, המבליטה את העיוותים הפיסקליים, ושיתוף כלל החברה בישראל בפירות הכלכליים.

שיעור הצמיחה הכלכלית ב-2013 היה 3.3%, ירידה בהשוואה לשיעור הצמיחה האופייני לשנים קודמות, שעמד על 4-5%, ועם האטה לשיעור של 2.8% בלבד במחצית השנייה של השנה. על-פי התחזיות של קרן המטבע הבינלאומי, שיעור צמיחה של 3-3.5% בשנה הוא טווח הצמיחה הסביר בשנים הבאות, למרות גילוי מאגרי הגז הטבעי בישראל ותחילת ניצולם בקרוב.

את ההאטה ניתן להסביר בהמשך הדשדוש של כלכלות המדינות שישראל מקיימת עימן קשרי מסחר, ובהתחזקות השקל, שערכו עלה בכ-15% ביחס לדולר ארה"ב. ייתכן שעליית ערך השקל נובעת גם מהפחתת יבוא האנרגיה. אמצעי זהירות, כגון הקמת קרן הון ריבונית, אמורים להגן על המטבע עם תחילת יצוא הגז. השקל החזק גם מעניק עדיפות ליצרני התעשיות עתירות הידע בישראל על פני המגזרים המסורתיים יותר.

בטווח הארוך, עיקר הדאגה מתמקד בפערי פריון העבודה בישראל. הפער, שבשנת 1975 עמד על 10% בהשוואה לממוצע של OECD, גדל ל-40% עד 2012. החמרה זו מצביעה על סיבות מערכתיות. אחד הגורמים התורמים החשובים לפריון העבודה הוא "הון אנושי". ההישגים של ישראל במבחנים הבינלאומיים לביצועי החינוך נמוכים יחסית, גם כשמגבילים את הבדיקה לתוצאות המגזר היהודי

בלבד. רוב בקרב הילדים הנכנסים כיום למערכת החינוך בישראל מופנים, על פי רצון הוריהם, לבתי ספר בשפה הערבית או למוסדות חרדיים. הפערים ברמת ההשכלה ובהזדמנויות התעסוקה, בעיקר מחוץ למגזרי הצמיחה הגבוהה, מחריפים עוד יותר לא רק את הבדלי ההכנסה אלא גם את השלכותיהם. מחירי הדיור ממשיכים להאמיר (עלייה של 6% אחרי שקלול האינפלציה, ו-80% מאז 2007), וכמוהם גם מחירי המזון וצורכי יסוד נוספים. התוצאה היא התגברות הלחץ על הכנסות בתי האב, ועוני גובר.

שיעור העוני בישראל, 20.9% מכלל בתי האב, הוא הגבוה ביותר בין מדינות OECD, וגם מדדי האי-שוויון בהכנסות קרובים לראש הרשימה. העוני הולך והופך מבעיה של אי-השתתפות בכוח העבודה לתופעה של עובדים עניים. במהלך העשור האחרון גדל שיעור העוני במשפחות שיש בהן מועסק אחד מ-9.6% ל-13.7% מכלל המשפחות; וגם 5% מהמשפחות שבהן יש שני מועסקים ירדו אל מתחת לקו העוני. שיעור העוני במשפחות יהודיות גדל ב-3%.

מצד שני, הסקר העדכני ביותר של OECD, שבחן מדדי אושר ותחושת רווחה, מראה כי ישראל ניצבת במקום ה-13 מבין 34 מדינות מבחינת רמת שביעות הרצון הכללית מהחיים, מנקודת מבט סובייקטיבית, ובמקום גבוה בקטגוריות כמו בריאות, הכנסה ועושר, משרות ושכר. (יחד עם זאת, ישראל דורגה נמוך במדדים של מעורבות אזרחית ומשילות, איכות הסביבה, הביטחון האישי, איזון בין עבודה לחיים, וחינוך ומיומנויות). סקר נוסף מ-2013 הצביע אף הוא על רמות גבוהות יחסית של שביעות רצון מהחיים בישראל (במקום ה-11 מבין 156 ארצות). שישה משתנים עיקריים הסבירו שלושה רבעים מהשונות לאורך זמן ובין ארצות. פרט לתמ"ג לנפש, משתנים אלה כוללים את הגורמים הכלכליים הפחות ישירים של 'תוחלת חיים בריאים', 'מישהו שאפשר לסמוך על עזרתו', 'החופש הנתפס לבחור בחירות בחיים', 'חופש

משחיתות', ו'נדיבות'. התוצאות בתחום הבריאות ורמת הסולידריות החברתית בישראל יכולות להסביר חלקית את התוצאה החיובית במדדי שביעות רצון.

אבל בארבע המדינות שספגו את הפגיעה הקשה ביותר ממשבר האירו, הירידה בפועל בתמ"ג לא הצליחה להסביר את הירידה הגדולה במדדי האושר. ההשפעה העקיפה של הלחץ הכלכלי נטתה להגביל את ההזדמנויות ויצרה דלות ומחסור בשירותים הציבוריים. בישראל, האטת הצמיחה, עליית יוקר המחיה, והתפיסה של אי-שוויון בהזדמנויות, עלולות בעתיד להפוך לסוגיה החורגת מתחום הכלכלה גרידא.

נקודת מפגש

הקהילה היהודית בארה"ב והקהילה היהודית בישראל מצויות כיום בשלב מעבר בכל הנוגע למשאבים חומריים. יהדות ארה"ב מתמודדת עם שאלות של הקצאת ההון היהודי למטרות יהודיות - ובכללן גם לישראל. ישראל אמנם זכתה בעושר חדש, אך היא ניצבת מול לחצים תקציביים, נטל ביטחון מתמיד, וחבלי גדילה חברתיים-כלכליים. בנוסף, ישראל מתמודדת גם עם שאלות לגבי תפקידה היא מול הקהילות היהודיות בחו"ל. בחיפושן אחר תשובות לשאלות אלו, אין ספק כי כל פתרון שהקהילות הללו יגבשו באופן עצמאי ישרת פחות את האינטרס הכולל מאשר פתרונות שניתן לגבשם באמצעות בחינה משותפת של הסוגיות מנקודת המבט של העם היהודי בכללותו.

למרות החשיבות הרבה של היוזמה המשותפת של ממשלת ישראל ויהדות העולם, אנחנו מזיזים את מד המשאבים מעט בכיוון שלילי. זאת בגלל הבעיות הפוטנציאליות הטמונות במשק הישראלי וסימני השאלה סביב מידת המשאבים העומדים לרשות הקהילות היהודיות בחו"ל.

מה נעשה בנדון ומה עוד יש לעשות

בשנים האחרונות הגיש המכון למדיניות העם היהודי לממשלת ישראל מספר המלצות שיעדן להבטיח את עתידו ושגשוגו של העם היהודי. שלוש מבין ההמלצות הפכו למדיניות רשמית של ממשלת ישראל.

ההמלצה הראשונה, תחת הכותרת "הפרדיגמה החדשה", עסקה בצורך של מדינת ישראל לקבל על עצמה אחריות רבה יותר על הבטחת עתידו ושגשוגו של העם היהודי באשר הוא. הפרדיגמה החדשה כללה מספר רב של המלצות משנה לגבי הדרכים שבהן הממשלה ומדינת ישראל יכולים להביא לידי ביטוי אחריות זו. הממשלה אימצה את הפרדיגמה החדשה כמדיניותה הרשמית, ובמסגרת זו הגדילה את מחויבותה לתוכניות כגון "תגלית" ו"מסע". ב-1 ביוני השנה החליטה הממשלה לשדרג משמעותית את מחויבותה באמצעות "היוזמה המשותפת לממשלת ישראל ולעם היהודי בתפוצות", שנועדה לחזק את הקשר בין ישראל לעם היהודי ולהביא לידי ביטוי ממשי את אחריותה המוגברת של ממשלת ישראל להבטחת עתידו ושגשוגו של העם היהודי. מימוש התוכנית יהווה נדבך מרכזי ומשמעותי ביישום הפרדיגמה החדשה. עם זאת, גם לאחר יישום התוכנית ישנן המלצות רבות נוספות שרצוי ליישם, ובמיוחד למסד דו-שיח קבוע בין ממשלת ישראל לבין התפוצות, במגמה לאפשר ליהודים בעולם כולו להרגיש שותפים לעשייה במדינת ישראל, גם אם אינם חיים בה.

ההמלצה השנייה עסקה בצורך לגבש אסטרטגיה כוללת למאבק בדה-לגיטימציה הבינלאומית, לבנות כלים מעשיים לשם כך ולהיערך למאבק בה כפי שנערכים למאבק באיומים אסטרטגיים אחרים. המלצות המשנה עסקו בצורך לתאם, לרכז ולשדרג את המאמצים בתחום זה הקיימים כבר היום במשרדי הממשלה השונים. בעת הצגת ההערכה השנתית לפני שנה, קיבלה הממשלה החלטה רשמית שאימצה את ההמלצה והטילה את אחריות הריכוז על השר לעניינים אסטרטגיים. בשנה האחרונה הקים המשרד לעניינים אסטרטגיים מטה ייעודי ופעל להגברת התיאום בתחום המאבק בדה-לגיטימציה, כולל כינוס משמעותי של כלל הגורמים העוסקים בנושא בישראל ובעם היהודי והקמת מנגנוני התייעצות ותיאום. בשלב זה נבנית תוכנית כוללת שתוגש לממשלת ישראל, על בסיס מסקנות הכינוס, ובתרגום לתוכניות פעולה קונקרטיות. קבלת התוכניות, תקצובן ויישומן יהוו, להערכתנו, נדבך משמעותי במאבק בדה-לגיטימציה. חשוב שהאסטרטגיה למלחמה בדה-לגיטימציה תכלול ניהול מאבק ממוקד בכלים מדיניים, תקשורתיים ומשפטיים מתוחכמים, לאו דווקא ממשלתיים, במגמה לחשוף ולהעביר למגננה את מחוללי הדה-לגיטימציה העיקריים; פיתוח קשרים עם גורמים בינלאומיים לא-מערביים שאינם נגועים באנטישמיות קלאסית כגון סין, יפן והודו; הצגת "הפנים האחרות" של ישראל מול דעת הקהל הבינלאומית; ופיתוח משמעותי של בריתות למלחמה בדה-לגיטימציה, כולל גורמים לא-יהודיים וגורמי

חברה אזרחית במערב ובהם איגודים מקצועיים, כנסיות, ארגונים לא-ממשלתיים, גופי תרבות וכדומה, ומאבק בשדה הקיברנטי. יודגש כי הדעה-לגיטימציה יוצרת איום אסטרטגי מסוכן וממשי ביותר על ישראל, ויש להשקיע במאבק נגדה משאבים אנושיים ותקציביים בהתאם.

ההמלצה השלישית עסקה בהזדמנות להעלות לישראל מספר רב מיהודי צרפת ובלגיה, על רקע ההידרדרות במצב הקהילות היהודיות באירופה בכלל ובמדינות דוברות צרפתית בפרט. בעקבות ההמלצה הוכנה תכנית שנועדה להבטיח שיהודי צרפת, שרבים מאוד מהם שוקלים הגירה, יחליטו להגר לישראל ולא לארה"ב, קנדה או אוסטרליה. מאז הכנת התכנית, מצב היהודים במדינות דוברות הצרפתית וכן במדינות נוספות באירופה הידרדר ועלול להחמיר עוד יותר. הגידול במספר לוחמי גיהאד אירופאיים שהוכשרו בסוריה ובעיראק ושבו לאירופה מעלה משמעותית את הסכנה הפיזית ליהודים באירופה. תוצאות הבחירות בחודשים האחרונים גם מוכיחות שהאתגרים באירופה עלולים להתרחב מעבר לצרפת ובלגיה. בינתיים, הצעדים שננקטו על יד הממשלה רחוקים מלהספיק. התקציב שהוקצה בפועל נמוך משמעותית ממה שהותווה וממה שנדרש. לא הוסרו עדיין חסמים שיש להסיר על מנת לאפשר לעולים מצרפת למצוא תעסוקה ראוייה בארץ; מְנִהֵלֶת התיאום למימוש התוכנית במשרד ראש הממשלה לא הוקמה; מספר השליחים הנדרשים בצרפת לטיפול בהתעניינות הגוברת לא הוגדל בהתאם לצורך, והחלטת ממשלה בנושא עדיין לא התקבלה. בינתיים גם התפתח המשבר באוקראינה, וניכר שיש נכונות ממשלתית להשקיע בעלייה משם. גם במדינות אחרות, המענה הממשלתי רחוק מלהתאים לגודל ההזדמנות של יצירת גידול משמעותי בעלייה. על רקע ההתפתחויות של החודשים האחרונים בצרפת, בלגיה ובאירופה בכלל, המענה הנדרש אף משמעותי

יותר מזה שתוכנן לפני כשנה. על כן, במקביל למאמצים המושקעים בהעלאת ליהודי אוקראינה, יש לתת מענה לכלל היהודים באירופה. יהדות צרפת ובלגיה מונה יותר מחצי מיליון יהודים, ובאירופה כולה יש כמיליון יהודים, שביכולתם לבחור את יעדי ההגירה שלהם. גם אם יש להם עניין להגר לישראל, הם יבחנו ברצינות הזדמנויות אחרות, בעיקר בקנדה, בארה"ב ובאוסטרליה. ההזדמנות המיידית קיימת בארצות דוברות הצרפתית, אבל בעתיד הלא רחוק ייתכן שהיא תתרחב. על כן רק מענה מדויק, מידי ומשמעותי, מבחינת תשומת הלב הממשלתית, התקציבים ופעולות להסרת חסמים, יבטיחו שההזדמנות תנוצל במלואה לטובת מדינת ישראל ושגשוגו של העם היהודי כולו.

פרסומים מרכזיים של המכון למדיניות העם היהודי

ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית: עמדות יהודי העולם, ראשי הפרויקט: שמואל רוזנר ואבי גיל, 2014

Rise and Decline of Civilizations: Lessons for the Jewish People, Dr. Shalom Solomon Wald, "Academic Studies Press", 2013

עלייתן ושקיעתן של ציביליזציות : לקחים לעם היהודי , ד"ר שלום סלומון ואלד, הוצאת "ידיעות ספרים", 2013

The Challenged Triangle: Washington, Jerusalem, and the American Jewish Community, Background Policy Documents, Glen Cove, New York 2014

Russian-Speaking Jews in North America, Jonathan Sarna, and **On Israelis Abroad**, Yogev Karasenty, 2014

הודו, העם היהודי וישראל, ד"ר שלום סלומון ואלד ואריאל קנדל, 2013

צעירים יהודים-אמריקאים וזיקתם לישראל: מדיניות בעידן "שיח ההתרחקות",
שמואל רוזנר וענבל הקמן, 2012

21st Century Global Forces, Their Impacts on the Jewish People, Israel and the United States, Stuart E. Eizenstat, 2012

Uncharted Waters, Stuart E. Eizenstat, (a special edition for the 2011 Israeli President Conference), 2011

Jewish Demographic Policies, Population Trends and Options in Israel and in the Diaspora, Sergio DellaPergola, 2011

המכון למדיניות העם היהודי – הערכה שנתית 2004–2005: העם היהודי בין שגשוג לשקיעה, מאת סגל המכון וכותביו,
2005.

הערכות שנתיות משנת 2004

דו"ח מנהלים, הערכה שנתית מס' 9, 2012–2013, לוח המחוננים של השנה החולפת: איומים והזדמנויות להבטחת
הציביליזציה היהודית

2030: עתידים חלופיים לעם היהודי, אבי גיל ועינת וילף, 2010

העם היהודי 2005–2006: בין שגשוג לשקיעה, מהדורה מיוחדת בצרפתית של דו"חות המכון לתכנון מדיניות העם היהודי,
סגל המכון וכותביו, 2006.

תכנית אסטרטגית לחיזוק ירושלים, סגל המכון, 2007

אנטישמיות מוסלמית, אתגר ודרכי תגובה אפשריות, עמנואל סיון, דב מימון, 2009

לקראת 2030: אסטרטגיות לעתיד העם היהודי, מסמכי רקע מדיניים, כנס המכון, 2010 (בשפה האנגלית)

מגמות על והשפעתם על העם היהודי, כנס המכון, 2010 (בשפה האנגלית)

עמיות בעידן של "שיח ההתרחקות", כנס המכון, 2012 (בשפה האנגלית)

סין והעם היהודי: תרבויות עתיקות בעידן חדש, מאת ד"ר שלום סלומון ואלד, 2004. זהו המסמך האסטרטגי הראשון בסדרה: "שיפור מעמד העם היהודי במעצמות עולות ללא מסורת תנ"כית".